

ปัญหาเกี่ยวกับผู้แต่ง

ในการศึกษาวรรณคดีนั้น เรามิได้ศึกษาแต่เพียงรูปแบบหรืออรรถรสของวรรณคดีเท่านั้น เรายังต้องศึกษาในวงกว้างยิ่งขึ้นอีก กล่าวคือ ศึกษาว่าใคร คือผู้แต่งและแต่งในสมัยใดเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์วิจารณ์ และเพื่อจะได้เข้าใจเนื้อหาสาระของวรรณคดีนั้น ๆ ได้ตรงตามความมุ่งหมายของผู้แต่งอีกด้วย แต่มีปัญหานี้หนึ่งที่นักศึกษามักประสบเสมอในการศึกษาวรรณคดีบางเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีในสมัยโบราณ กล่าวคือ ไม่ทราบว่าใครคือผู้แต่ง ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุหลายประการคือ กวีบางท่านไม่ออกนามของตนไว้ในวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ เช่น ลิลิตยวนพ่าย ซึ่งนอกจากไม่ทราบชื่อผู้แต่งแล้วยังไม่ทราบแน่ชัดเกี่ยวกับสมัยที่แต่งอีกด้วย เพราะมีผู้สันนิษฐานต่างกันเป็น 2 นัย คือ นัยหนึ่งว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อีกนัยหนึ่งว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2¹ วรรณคดีบางเรื่องเอ่ยชื่อผู้แต่งไว้แต่ไม่ชัดเจนจึงเป็นปัญหาถกเถียงกันระหว่างกลุ่มผู้สันนิษฐานว่าผู้แต่งวรรณคดีเรื่องนั้นควรจะเป็นใคร เช่น ลิลิตพระลอ ฝ่ายหนึ่งสันนิษฐานว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้าอภัยทศเป็นผู้เขียน แต่อีกฝ่ายหนึ่งสันนิษฐานว่าเป็นวรรณคดีที่แต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ² เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นยังมีวรรณคดีบางเรื่องที่ระบุชื่อผู้แต่งชัดเจนก็ยังมีปัญหาได้เช่นกันว่า ผู้แต่งที่กล่าวถึงนั้น คือท่านใด เพราะปรากฏว่ามีชื่อพ้องกัน เช่นชื่อ ศรีปราชญ์ ม.ร.ว.สุมณฑาติ สวัสดิกุล ได้แสดงความคิดเห็นว่า "ศรีปราชญ์" น่าจะเป็นชื่อตำแหน่งกวีเอกในราชสำนัก เพราะท่านได้วินิจฉัยจากวรรณคดีที่ระบุชื่อศรีปราชญ์เป็นผู้แต่ง คือ กำนครวัดโคลงคัน

¹ลิตธา พินิจวาทและคนอื่น ๆ, ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2515), หน้า 89.

²พระวรวาทวิศิษฐ์, คู่มือลิลิตพระลอ (พระนคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2504), คำนำหน้า ก-ข.

และอนิรุทธคำฉันท์ ท่านไม่เชื่อว่าจะเป็นสำนวนของคน ๆ เดียวกัน¹ ปัญหาเช่นนี้ในยุคต่อ ๆ มาก็คงหายไปเพราะมีการระบุชื่อเดิมกำกับไว้ด้วยในกรณีชื่อบรรดาศักดิ์ก็ตามตำแหน่งซ้ำกัน เช่น เจ้าพระยาพระคลัง(หน)² พระสุนทรโวหาร(ภู่)³ พระเทพโมลี(กลิ่น)⁴ พระเทพโมลี(ผึ้ง)⁵ พระยาศรีสุนทรโวหาร(ผัน สาลักษณ์)⁶ เป็นต้น นอกจากนี้ วรรณคดีบางเรื่องผู้อ่านโดยทั่วไปเชื่อว่าเป็นผลงานของกวีท่านนั้นท่านนี้ แต่ต่อมาเมื่อผู้ศึกษาและสันนิษฐานใหม่ว่าน่าจะเป็นผลงานของกวีอีกท่านหนึ่งมากกว่า ยกตัวอย่างเช่น บทละครเรื่องอภัยนุราช, นิราศพระแท่นดงรัง, นิทานคำกลอนเรื่องจันทร์โคจร, สุภาภิศสอนเด็ก สองเรื่องแรกปรากฏอยู่ในรายการผลงานทั้งหมดของสุนทรภู่ว่าตามพระวินิจฉัยของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลราชานุภาพ⁷ สำหรับบทละครเรื่องอภัยนุราชนั้น กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงคัดค้านว่าไม่น่าจะเป็นของสุนทรภู่ว่าควรจะเป็นของพระยาเสนาภูเบศร์ (ใส สโรบล)⁸ มากกว่า ส่วนนิราศพระแท่นดงรัง นายชนิด อยู่โพธิ์ได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า ผู้แต่งควรจะเป็นนายมี หรือเสมียนมี หมื่นพรหมสมพัทสร นายอากรเมืองสุพรรณ ซึ่งเป็นศิษย์คนหนึ่ง

¹ม.ร.ว. สุนทรชาติ สวัสดิ์กุล, สุนทรชาตินิพนธ์ (กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507), หน้า 144-150.

²ผู้เป็นทั้งแม่ทัพและกวีในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีและรัชกาลที่ 1 มีผลงานทางวรรณคดีมากมายทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน รวมทั้งเป็นผู้อำนวยการแปลพงศาวดารจีน มอญ เป็นภาษาไทยด้วย เช่น สามก๊ก, ราชชาธิราช เป็นต้น.

³สุนทรภู.

⁴มีชีวิตอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นผู้แต่งขอมมหาชาติคำหลวง 2 ตอน คือ กัณฑ์มหาพน และทานกัณฑ์.

⁵อยู่ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นผู้แต่งหนังสือแบบเรียน ปฐมมาลา.

⁶กวีในสมัยรัชกาลที่ 6 ผู้แต่งอิศราคำฉันท์.

⁷สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2506), หน้า 62-64.

⁸พระยาเสนาภูเบศร์(ใส สโรบล), บทละครเรื่องเทพวิไล (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2474), คำนำหน้า 11.

ของสุนทรภู่¹

ส่วนเรื่องจันทร์โครบ ปรากฏชื่อผู้แต่งว่า "ภู่" ดังนี้

ค่างประทีปทูปทองประทุมเทียร
ข้าพเจ้ายูธ่างแมลงภู
แมนนิคเพี้ยนเปลี่ยนอัลไม่หยักยง
อีกฉบับหนึ่งว่า

ประสานหัตถ์ศการขึ้นเหนือเศียร
จำนงเนียรนบศิลพระชินวงษ์
จะชอญเรือ่งความตามประสงค
ทานูจจแรงช่วยอำนวยพร

ค่างประทีปประทุมเทียร
หังคุณแก้วสามประการสะทานภพ
หังคุณบิครมารดาเมตตาใจ
เชิญประชุมคุมไทยในไตรโลก
หังคุณครูบุญลาคเฉลิมการ
อันชื่อฉันยูธ่างมะแลงภู
(กลอนชาด)

ข้าประนมสืบนัวขึ้นเหนือเสียน
ชาต้งเพียรพิศถานถวายไป
ไคสองจูบจักระวารุสวางไสว
บำรุงไทรอคตตายไมวายปราน
อูยามิโศกให้เป็นศุขสนุกสนาน
ช่วยแถมสารให้เสนาะสำนวนราคา
ฟังเรียนรูเรียนควมโห่งามข่า
หังสิ่งขางเขินซัดไม้ซัดเจน

ทั้งสองตอนที่ยกมานี้ พ.ณ ประมวลมารคได้คัดลอกมาจากฉบับเขียน 2 ฉบับ² แต่
สมเด็จพระยาคำรงฯ ทรงให้เหตุผลว่า

ส่วนเรื่องจันทร์โครบนั้น ได้พิเคราะห์ดูไม่พบกลอนตอนใดที่จะเชื่อได้ว่าเป็นสำนวนกลอน
ของสุนทรภู่อีกแห่งเดียว คำที่กล่าวกันก็กล่าวแต่ว่า สุนทรภู่อ้างกับผู้อื่นอีกหลายคนจึงเห็น
ว่าน่าจะเป็นสำนวนผู้อื่นแต่งตามอย่างสุนทรภู่อีก หากจะเกี่ยวข้องกับสุนทรภู่อีก ก็เพียงแต่ง
แล้วบางทีจะเอาไปให้สุนทรภู่อตรวจแก้ไข จึงขึ้นชื่อสุนทรภู่อีกของ แต่ที่แท้หาใครแต่งไม่³

สำหรับสุภาษิตสอนเด็กนั้น พิมพ์ร่วมกับสุภาษิตอีก 2 เรื่อง เรียกว่า สุภาษิตสามอย่าง⁴
พิมพ์ครั้งแรกในงานศพเจ้าพระยาราชศุภมิตร มีคำนำพระนิพนธ์ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณว่า

¹ชินิต อยู่โพธิ์, "บันทึกเรื่องผู้แต่งนิราศพระแท่นดงรัง" ชีวิตและงานของสุนทรภู่อ
(พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2506), หน้า 71-82.

²พ. ณ ประมวลมารค, ประวัติคำกลอนสุนทรภู่อ (พระนคร: สำนักพิมพ์แพร่พิทยา,
2499), หน้า 101-102.

³สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่อ, หน้า 53.

⁴สวัสดิรักษา, สุภาษิตสอนหญิงและสุภาษิตสอนเด็ก.

ว่า "สุภาษิตสอนเด็กกับสุภาษิตสอนหญิงเป็นส่วนกลอนของสุนทรภู่อีก 2 เรื่อง กลอนสุนทรภู เป็นของชวนอ่านเสมอ"¹ แต่ พ. ณ ประมวลมารค ไม่เห็นด้วยกับคำกล่าวในคำนำข้างต้นและ ได้ชี้แจงไว้ว่า "ครั้นเมื่ออ่านเรื่องสุภาษิตสอนเด็ก ก็เห็นว่ากลอนตะกุกตะกักจริงแลไม่ใช่ของ สุนทรภู่น่ากลัวจะทรงเพลง"²

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องน่าสนใจเกี่ยวกับปัญหาผู้แต่งอีกเรื่องหนึ่ง คือ นิราศวัดเจ้าฟ้า ซึ่งชนคนว่า

เนรทพัตต์หักประคิษร์คิคคักนร

เป็นเรื่องความตามติดท่านบิคร

กำจักรจากนี้เวศน์เซตุนา

ข้อความในบาทแรกก็ปรากฏชัดอยู่แล้วว่า เนรทพัตต์เป็นผู้แต่ง แต่สมเด็จพระยา-
คำรงราชสันนิษฐานว่า

เมื่อสุนทรภู่มายู่วัดพระเชตุพน บุตรคนใหญ่ที่ชื่อพัคบุวชเป็นสามเณร เห็นจะบวชมาแต่ บิคาายังอยู่วัดเทพธิดา สุนทรภู่มายู่วัดพระเชตุพนแล้วพาเนรทพัตต์กับบุตรคนเล็กที่ชื่อ ตาบ ไปพระนครศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง แต่งนิราศวัดเจ้าฟ้าเมื่อไปคราวนี้ แต่แต่งให้เป็นส่วนเนรทพัตต์"³

กล่าวได้ว่าการหาคำตอบเกี่ยวกับผู้แต่งวรรณคดีบางเรื่องนั้น เราไม่สามารถยืนยัน ได้แน่นอนลงไปเสียทีเดียวว่า ผู้แต่งคือใคร อย่างไรก็ตามวรรณคดี "สุภาษิตสอนหญิงคำกลอน" ซึ่งระบุชื่อผู้แต่งไว้ชัดเจนว่า

"ฉันชื่อผู้ประคิษร์คิคคสอง ขอประคองคุณใส่ไว้เหน้อมม"

เป็นเรื่องที่ไม่น่าเป็นปัญหาว่าใครคือผู้แต่ง ก็ยังเป็นปัญหาขึ้นได้ว่า "ฉันชื่อผู้" ในที่นี้

¹มหาเสวกตรีพระยาสมบัติบริหาร(เอื้อ ศุภมิตร), สุภาษิตสามอย่าง (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472), คำนำหน้า ง.

²พ. ณ ประมวลมารค, ประวัติคำกลอนสุนทรภู (พระนคร: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2499), หน้า 485.

³สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู, หน้า 42-43.

หมายถึงสุนทรภู่ หรือคนอื่นที่ชื่อภู่ เพราะจากการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวโดยละเอียดแล้ว ผู้เขียนมีความเห็นว่า มีหลายสาเหตุที่ชวนให้คิดว่า "ภู่" นี้ไม่น่าจะหมายถึงสุนทรภู่ ประกอบกับในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์¹ มีกวีที่ชื่อ ภู่ นอกเหนือจากสุนทรภู่อีกหลายคน คือ

1. นายภู่ ซึ่งแต่งนิทานคำกลอนเรื่องพระสมุทร
2. นายภู่ ซึ่งแต่งนิทานคำกลอนเรื่องภาพนฤ
3. นายภู่ กวีเชลยศักดิ์ซึ่งบอกสักราววงหม่อมเจ้าจำเริญ
4. นายภู่ ซึ่งแต่งนิทานคำกลอนเรื่องนกกระจาบ

นายภู่ทั้งสี่คนที่เอื่อนามมานี้ จะเป็นคนเดียวกันหรือไม่ ยังไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดลงไป สมเด็จพระยาตากวรางฯ เคยทรงสันนิษฐานว่า นายภู่คนที่ 1 และ 2 น่าจะเป็นคนเดียวกัน แต่ก็มีใครทรงอธิบายเหตุผลให้ชัดเจน¹ ใดๆ ก็ดี ต้องนับว่า กวีในสมัยนั้นมีชื่อภู่มากกว่าหนึ่งคนแน่นอน

สำหรับนายภู่ ซึ่งแต่งเรื่องสุภาวดีตอนหญิงคำกลอนนั้น แต่เดิมมาไม่มีใครคิดว่าจะเป็นปัญหา เพราะผู้อ่านเกือบทั้งหมดลงความเห็นว่า ผู้แต่งคือ สุนทรภู่ แน่แน่นอน ทั้งนี้เพราะเหตุผลหลายประการที่น่าเชื่อถือ จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2517 นายสถิตย์ เสมานิล ได้เขียนบทความแสดงความคิดเห็นลงในหนังสือพิมพ์สมุทไทย² ว่า ผู้แต่งสุภาวดีตอนหญิงไม่ใช่สุนทรภู่ ปัญหาเรื่องใครแต่งสุภาวดีตอนหญิงคำกลอนจึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาหาคำตอบอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้เขียนได้ศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้อย่างถี่ถ้วนแล้ว ก็มีความเห็นเช่นเดียวกับนายสถิตย์ ในข้อที่ว่า สุนทรภู่มิใช่ผู้แต่งสุภาวดีตอนหญิง

ดังนั้น ในบทนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

1. เหตุที่เชื่อกันว่า สุนทรภู่เป็นผู้แต่ง

¹ สมเด็จพระยาตากวรางฯ ราชานุกาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 53.

² สถิตย์ เสมานิล, "ภู่ไหนกันแน่" วารสารสมุทไทย 1 (มิถุนายน-สิงหาคม 2517)

2. ความคิดเห็นของผู้เขียน

เหตุที่เชื่อกันว่าสุนทรภู่เป็นผู้แต่ง

โดยทั่วไป ผู้อ่านนวนิยายหรือชมภาพยนตร์มักจะสนใจเพียงแต่ว่า เนื้อเรื่องที่ได้อ่านได้ดูแล้วนั้นดีหรือไม่ถูกใจตนมากน้อยเพียงใด ตัวละครหรือผู้แสดงคนใดเป็นอย่างไรในทัศนะของตน เป็นต้น คนส่วนใหญ่มักจะไม่ค่อยสนใจนักกว่า ใครคือผู้แต่งบทประพันธ์นั้น ใครเป็นผู้กำกับการแสดง ใครเป็นผู้ควบคุมเทคนิคในก้านต่างๆ ฯลฯ เพราะบุคคลเหล่านี้อยู่หลังฉาก มิได้เป็นผู้แสดงตนต่อผู้อ่านผู้ดูโดยตรง ในทำนองเดียวกัน ผู้อ่านวรรณคดีส่วนใหญ่ก็จะอ่านด้วยความเพลิดเพลินตามเนื้อเรื่อง ซาบซึ้งในความไพเราะของถ้อยคำสำนวน โดยมิได้สนใจนักกว่าใครคือผู้เรียบเรียงถ้อยคำที่ไพเราะและเนื้อเรื่องที่สนุกสนานเหล่านั้น ผู้อ่านที่สนใจบุคคลหลังฉากเหล่านั้น มีเฉพาะแต่ผู้ที่ต้องการศึกษาค้นคว้าวรรณคดีที่ตนอ่านในแง่มุมต่างๆ เท่านั้น ในกรณีที่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่รู้จักกันทั่วไป เช่น ศรีปราชญ์ คนส่วนใหญ่ทราบสืบทอดกันมาว่า ศรีปราชญ์แต่งกำสรวลโคลงฉันท์ คนชั้นหลังที่ได้อ่านได้ฟังวรรณคดีเรื่องนี้ก็จะจำเอาไว้ว่า เรื่องนี้เป็นของศรีปราชญ์ แต่ก็ไม่คิดที่จะศึกษาค้นคว้าให้ได้ว่าคำตอบที่แน่ชัดว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งจริงหรือไม่ คงปล่อยให้เป็นที่หน้าของผู้สนใจจริงๆศึกษากันต่อไป

ในการอ่าน "สุภาวศิสอนหญิง" ก็เช่นกัน แทบทุกคนเข้าใจว่าผู้แต่งคือสุนทรภู่ ก่อนปีพ.ศ. 2517 ไม่มีผู้ใดกล่าวอ้างเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อยืนยันเลยว่า ผู้แต่งไม่ใช่สุนทรภู่ที่เป็นเช่นนี้ เพราะคงที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า คนส่วนใหญ่มุ่งหาความบันเทิงและสาระจากเนื้อเรื่องที่ได้อ่านมากกว่าจะมุ่งศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผู้แต่ง ดังนั้นเมื่อมีผู้กล่าวไว้ว่า สุนทรภู่แต่ง ประกอบกับมีเค้าเงื่อนบางอย่างที่พอจะเข้ากันได้กับคำกล่าวนั้น ผู้อ่านจะเชื่อตามทันที และเมื่อสุภาวศิสอนหญิงนี้เป็นที่นิยมอ่านกันทั่วไป จำนวนผู้อ่านมากขึ้นเท่าใด ก็เท่ากับเป็นการประกาศสืบทอดต่อกันไปมากขึ้นเท่านั้นว่าเป็นผลงานของสุนทรภู่ และผู้อ่านทั่วไปมักจะไม่นิเคลือบแคลงสงสัย เพราะมีสาเหตุของใจหลายประการคือ

1. ปรากฏชื่อผู้แต่งชัดเจน

ในตอนต้นของเรื่อง หลังจากจบบทไหว้ครูแล้ว ผู้แต่งได้เอ่ยชื่อของตนไว้ด้วยดังนี้

"ฉันชื่อผู้ประทีปรัศมิ์คสอง ขอพระองค์คุณใส่ไว้เหนือผม"¹

ที่กล่าวว่า "ฉันชื่อผู้" เป็นการประกาศให้ผู้อ่านทราบว่า ผู้แต่งชื่อ "ผู้" ซึ่งเป็นเหตุผลประการแรกที่ชวนให้คิดว่าเป็นสุนทรภู์ เพราะกวีที่ชื่อ "ผู้" ซึ่งโด่งดังมากที่สุดในบรรดากวีเอกของไทยมีอยู่เพียงท่านเดียว ประกอบกับวรรณคดีเรื่องนี้ตามพระราชวินิจฉัยของสมเด็จพระยาคำรงว่า แต่งขึ้นระหว่างประมาณพ.ศ. 2380-2383² ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว³ และเป็นวรรณคดีที่แต่งด้วยกลอนแปด หรือกลอนตลาด ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ กวีชื่อ "ผู้" มีความสามารถในการเชิงกลอนตลาด จนถึงกับเป็นที่ยกย่องและเป็นกวีเอกในราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 2 มีเพียงท่านเดียวคือสุนทรภู์ นอกจากนี้ ในตอนท้ายเรื่อง ยังปรากฏชื่ออีกแห่งหนึ่งที่ชวนให้แน่ใจยิ่งขึ้นคือ

"อย่าฟังเปล่าเอาแต่กลอนสุนทรเพราะ จงพิเคราะห์คำเลิศประเสริฐศรี"

สังเกตคำว่า "สุนทร" เป็นคำที่ชวนให้คิดได้มากกว่า น่าจะตัดมาจาก "พระสุนทรโวหาร" ซึ่งเป็นชื่อบรรดาศักดิ์ และคนทั่วไปมักจะใช้คำว่า "สุนทร" นี้กับชื่อเดิมคือ "ผู้" ต่อเข้าด้วยกันเป็น "สุนทรผู้" เป็นสมญานามที่ทราบได้ทันทีว่าหมายถึง "พระสุนทรโวหาร" (ผู้) จากตัวอย่างคำที่ยกมานี้ แม้แต่สมเด็จพระยาคำรงฯ ก็ยังทรงเชื่อว่า "สุนทร" น่าจะหมายถึงสุนทรภู์ เพราะทรงกล่าวไว้ว่า

"ยังมีกลอนสุภาพนิศสอนหนึ่งอีกเรื่องหนึ่ง ก็ดูเหมือนจะแต่งในตอนนี้ หมายถึงตอนตกยุคที่ เมื่อก่อนจบบุกลาวเป็นกลอนโวหารข้างทายาว
อย่างฟังเปล่าเอาแต่กลอนสุนทรเพราะ จงพิเคราะห์คำเลิศประเสริฐศรี
เอาเป็นแบบส่อนคนพนราดี คุ้นกับคำค่อนคนนินทา"⁴

¹ กรมศิลปากร, สุภาษิตสุนทรภู์ (พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2510), หน้า 89.

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ประชุมกลอนสุภาพนิศสอนสุนทรภู์, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466), คำนำหน้า ง.

³ พ.ศ. 2367-2394

⁴ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู์, หน้า 50-51.

2. ปรากฏชื่อ "ภู" และ "สุนทร" ในงานเล่มอื่นของสุนทรภู

ผู้ที่ได้อ่าน "สุภาษิตสอนหญิง" เพียงเล่มเดียวโดยไม่ได้อ่านผลงานอื่นๆของสุนทรภูเลยอาจจะมีความคิดเห็นว่า คำว่า "ภู" และ "สุนทร" ที่กล่าวไปแล้วในข้อ 1 นั้น ยังไม่มีน้ำหนักมากพอที่จะเชื่อได้ว่าเป็นของสุนทรภู แต่ผู้เขียนเชื่อว่า ผู้อ่านส่วนใหญ่เคยอ่านผลงานอื่นของสุนทรภูมาบ้างแล้วไม่มากนักน้อย เพราะสุนทรภูเป็นกวีที่มีชื่อเสียงและมีผลงานที่ดีเด่นมากมายหลายเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี และบทนิราศเรื่องต่างๆ ในบรรดาผลงานทั้งหมดของสุนทรภู มีหลายเรื่องที่สุนทรภูกล่าวชื่อตนเองโดยใช้คำว่า "ภู" และ "สุนทร" ดังต่อไปนี้

ฉันชื่อภูเรื่องประจักษ์แจ้ง

จึงสำแดงคำคิดประคิษธุวาย¹

(นิทานคำกลอนเรื่องโคบุตร)

ถึงทุกข์ใครในโลกที่โศกเศร้า

ไม่เหมือนเราภูมรินถวิลหา²

(นิราศเมืองแกลง)

พระภูแดงแกลงกล่าวสาวสาวเอ๋ย

อย่าถือเลยเคยเงินเหมือนเหลนหลาน³

(รำพันพิลาป)

ถวายพระหนอบพิตรอิศรา

สุนทรทำคำสวัสดิรักษา

ตามพระบาลีเฉลิมให้เพิ่มพูน⁴

(สวัสดิรักษา)

ถึงหน้าวังกึ่งหนึ่งใจจะขาด

คิดถึงบาทพิตรอิศร

โอยานเกล่าเจ้าประคุณของสุนทร

แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น⁵

(นิราศภูเขาทอง)

¹พ.ณ ประมวลมารค, นิทานคำกลอนสุนทรภู เล่ม 1 (พระนคร: แพร่พิทยา, 2515), หน้า 3.

²สมเด็จพระยาคำรังราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู, หน้า 93.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 361.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

โอ้พระคุณสูงล้ำไม่กลับหลัง
โอ้เรานี้ที่สุนทรประทานตัว

แต่ชื่อตั้งยังอยู่เขาภูหัว
ไมรอกษ์เขนสามโคกยิ่งโศกใจ¹

(นิราศภูเขาทอง)

ทั้งการอุทิศสุนทรภาครวะ

ถวายพระวรวงศ์จำนงสนอง²

(เพลงยาวถวายโอวาท)

จึงพากเพียรเขียนความตามสุภาพ
จะไควางข้างพระแท่นแทนสุนทร

หวังให้ทราบเรื่องลักษณะในอักษร
ที่จากจรแต่ใจอาลัยลาน³

(เพลงยาวถวายโอวาท)

สิ้นแผ่นดินสิ้นบุญของสุนทร

ฟ้าอากาศแปลกพักตร์อาลักษณ์เดิม⁴

(เพลงยาวถวายโอวาท)

ขอเคาะจ้อยคำที่รำเรื่อง
ขอเชิญไทเทวราชประสาทพร

ให้สื่อเสียงเลิศลักษณ์ในอักษร
ให้สุนทรสื่อทั่วธานีเอย⁵

(นิราศพระแท่นดงรัง)⁶

หนึ่งขอฝากปากควานหนังสือ
สุนทรวาอาลักษณ์เจ้าจักรพาล

ให้สืบชื่อชั่วฟ้าสุชาสถาน
พระทรงสารศรีเศวตเกศกฤษร⁷

(นิราศพระประชม)

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 159.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 369.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 375.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 377.

⁵ ฉันทน์ ชาวไล, ผู้รวบรวม, ประชุมนิราศสุนทรภู่ (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรือง-ธรรม, 2503), หน้า 790.

⁶ นายธนิต อยู่โพธิ์ มีความเห็นว่า ผู้แต่งคือ เสมียนมี หมื่นกรมสมพัทสร ผู้แต่งกลอนนิราศสุพรรณ

⁷ สมเด็จพระยาตากำรกราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 325.

ฟังพบเห็นเป็นวิบัติมหัศจรรย์
สุนทรทำคำประพันธ์ชนิดนี้
จึงจวนเวลาด้วยอารมณ์¹
(รำพันพิลาป)

จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่อธิบายคำว่า "ภู" และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคำว่า "สุนทร" เป็นคำเรียกแทนตนเองในวรรณคดีของท่านหลายเรื่อง ฉะนั้นเมื่อผู้อ่านพบคำว่า "ภู" และ "สุนทร" ในสุภาษิตสอนหญิง แนวโน้มที่จะเชื่อว่า สุนทรภู่อธิบายตัวเองจึงยิ่งเพิ่มมากขึ้น ยิ่งกว่านั้น ในนิทานคำกลอนเรื่องโคบุตร สุนทรภู่อธิบายตัวเองว่า "ฉันชื่อภู" เหมือนกับใน "สุภาษิตสอนหญิง" ดังนี้

ฉันชื่อภู เรื่องประจักษ์แจ้ง

จึงส่ำแกงคำคิประจักษ์รูถวาย

ฉันชื่อภู ประจักษ์รูคิสนอง

ขอประคองคุณใส่ไว้เหนือผม

3. กลอนแปดและสัมผัสใน

สุนทรภู่อีกหนึ่งที่มีความสามารถเป็นเลิศในการแต่งกลอนสุภาพ หรือ กลอนแปดจนเป็นที่ยอมรับนับถือกันทั่วไป สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงเกียรติคุณของสุนทรภู่ว่า

ข้อวิเศษของสุนทรภู่อีกอย่างหนึ่งก็คือ ในกระบวนกลอนอย่างหนึ่งกับสำนวนกระบวนกลอนความหมายแปลกคล่าต่างก็อย่างหนึ่ง ในกระบวนเหล่านี้จะหาตัวสุนทรภู่อีกไม่ได้ มีคุณวิเศษของสุนทรภู่อีกอย่างหนึ่งนั้น นับว่าเป็นผู้แต่งแบบกลอนสุภาพชนิดที่หนึ่งซึ่งผู้อ่านชอบเอาอย่างแต่งกันแพร่หลายมาจนทุกวันนี้ อีกประการหนึ่งในกระบวนแต่งกลอนสุภาพนั้น แรกก่อนมาไม่ได้ถือเอาสัมผัสในเป็นสำคัญ สุนทรภู่อีกเป็นผู้เริ่มเล่นสัมผัสในขึ้นเป็นสำคัญในกระบวนกลอน เลยถือเป็นแบบอย่างกันมาจนทุกวันนี้

นอกจากนี้ก็ยังมีส่วนที่สนใจศึกษายผลงานของสุนทรภู่อีกหลายคน เช่น นายเปศลียง ณ นคร กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ คุณพุ่ม (บุษบาทำเรือจ้าง) ฯลฯ ต่างกล่าวเป็นทำนองเดียวกันว่า กลอนของสุนทรภู่อีกมีความไพเราะ สละสลวย และอ่านง่าย ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า คุณลักษณะเด่นของกลอนสุนทรภู่อีกคือ เป็นสำนวนชาวบ้านให้อ่านเข้าใจง่าย ไม่ใช้ศัพท์ยาก และมีสัมผัส

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 169.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

ใน 2 คู่ในวรรคเดียวกันเสมอ ซึ่งทำให้เกิดความไพเราะยิ่งขึ้นเวลาอ่าน ตัวอย่างเช่น

โอ้จำใจไกลนุชสุดสวาท
ให้เห็นออกตกยากเมื่อจากจร

จึงนิราศเรื่องรักเป็นอักษร
ไปคงคอนแดนป่าพนาวัน¹

(นิราศเมืองแกลง)

ครานั้นวันทองมองโสภา
คิ้วกระเหมนเป็นกลางแฉกกลางวัน

เมื่อลูกแก้วแววตาจะอาลัย
ให้ทวนทวนทิวทิวทิวทิวทวนอน²

(กำเนิดพลายงาม)

ควยวิสัยในประเทศทุกเขตแดน
อันความจริงหญิงก็ม้วยลงควยชาย

ถึงโกรชแค้นความรักยอมหักทวาย
ชายก็ตายลงควยหญิงจริงตั้งนี้³

(พระอภัยมณี)

ยืนสำเนียงเสียงกาโกญจาก้อง
บางบินพริบลิบลิบจับพุ่มพง

บ้างเมียงมองเขาไม้ไผ่ระหง
กลางตัวลงเสียบเชิงละเลิงลาน⁴

(สิงห์ไกรภพ)

ฯลฯ

เมื่อนำมาเทียบส่วนวลกลอนในสุภาหิตสอนหญิงคำกลอน ก็น่าจะคิดว่าเป็นผลงานของสุนทรภู่เพราะใช้ภาษาชาวบ้าน เข้าใจง่ายและมีสัมผัสในเหมือนกัน เช่น

เป็นสตรีมิใช่ชายเสียกายศักดิ์
อันความดีมีอยู่จำไว้
จะมีคู่ก็ใหญ่ปรนนิบัติ
อย่าคิดร้ายยายแยกท่าแปลกปลอม

จะปลุกรักเรรวนหาครรไม่
อย่าพอใจรักชั่วใหม่หม่อม
จะชู้สยสุจริตคิดถนอม
มโนนมเสนาหาคอสาม⁵

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

² กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสืออ่านภาษาไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2520), หน้า 130.

³ กรมศิลปากร, พระอภัยมณี (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2493), หน้า 509.

⁴ พ. ณ ประมวลมารค, นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เล่ม 2 (พระนคร: สำนักพิมพ์แพรว-พิทยา, 2515), หน้า 15.

⁵ กรมศิลปากร, สุภาหิตสุนทรภู่, หน้า 116.

นอกจากลักษณะการใช้สำนวนภาษาและสัมผัสในคิงกล่าวแล้ว ผลงานของสุนทรภู่
เกือบทั้งหมดแต่งด้วยกลอนสุภาพ เรื่องที่แต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดอื่นมีเพียง 6 เรื่องคือ

-นิราศสุพรรณ แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ

-พระไชยสุริยา แต่งเป็น กาพย์

-บทเห่กล่อมพระบรรทม อีก 4 เรื่องคือ เห่จับระบำ เห่เรื่องกาگی เห่เรื่องพระ
อภัยมณี และเห่เรื่องโคบุตร แต่งเป็นกาพย์ทั้งสิ้น

เมื่อผลงานส่วนใหญ่ของสุนทรภู่แต่งด้วยกลอนสุภาพ ดังนั้นผู้อ่านจึงคิดว่า "สุภาสิต
สอนหญิง" จึงควรเป็นงานของสุนทรภู่ด้วยนอกเหนือจากเหตุผลอื่นที่กล่าวแล้ว เพราะ "สุภาสิต
หญิง" แต่งเป็นกลอนสุภาพตามความถนัดของสุนทรภู่

4. เชื่อตามตำรา

การศึกษาเรื่องราวใดๆก็ตาม หากผู้ศึกษามีได้มีชีวิตอยู่ในยุคสมัยเดียวกับเรื่องที่
ต้องการศึกษา หรือหากผู้ศึกษามีได้สนใจจะหาคำตอบให้แน่ชัดลงไปอย่างแท้จริง ผู้ศึกษานั้น
ย่อมเชื่อตามคำบอกเล่าที่ได้ยินได้ฟัง หรือได้อ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากได้อ่านจากหนังสือ
ที่จัดว่าเป็นตำรับตำรา การศึกษาวรรณคดีก็เช่นกัน นักศึกษาปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยตำรา
ทั้งนี้เพราะมิได้มีชีวิตอยู่ในสมัยเดียวกับกวี ผู้ศึกษาจึงทำได้เพียงแต่ศึกษางานของกวีที่ยัง
เหลือตกทอดมาถึงปัจจุบัน และศึกษาจากตำรับตำราของปราชญ์ทั้งหลายที่ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่อง
นั้นๆมาก่อน และหากว่านักปราชญ์ท่านใดมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลทั่วไปว่าท่านมี
ความรู้ในสาขาวิชานั้นวิชานี้ เป็นผู้เขียนตำรา นักศึกษาส่วนใหญ่มักจะยึดถือคำบอกเล่าของ
ท่านเป็นความรู้ที่ถูกต้องโดยปราศจากข้อเคลือบแคลงสงสัยแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ คนส่วนใหญ่
จึงเชื่อว่าสุนทรภู่แต่ง "สุภาสิตสอนหญิง" เพราะสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้ทรง
พระนิพนธ์ประวัติและงานของสุนทรภู่เป็นครั้งแรกในพ.ศ. 2465 เพื่อลงพิมพ์เป็นค่านำหนังสือ
เสภาเรื่องพระราชพงศาวดารของสุนทรภู่ สำหรับแจกเป็นมิตรพลาในโอกาสที่ทรงทำบุญกุศล
พระชันษาครบ 5 รอบ¹ พระนิพนธ์แบ่งเป็น 7 ตอน ในตอนที่ 4 กล่าวถึงสุนทรภู่ตอนตกยาก

¹พ.ณ ประมวลมารค, ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร: สำนักพิมพ์แพรวพิตยา,
2499) หน้า 1.

และหนังสือที่สุนทรภู่แต่งในช่วงนี้ ซึ่งรวมทั้ง "สุภาษิตสอนหญิง" ด้วย ในปีต่อมา 2466 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณประยูรรัตนโยนวงศ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงพระกรุณาฯ ให้นำคำอธิบายเกี่ยวกับสุภาษิตสอนหญิงไว้ในคำนำหนังสือประชุมกลอนสุภาษิตสุนทรภู่สำหรับแจกเป็นของขวัญเนื่องในโอกาสวันสงกรานต์ ความว่า

สุภาษิตสอนสตรี สุนทรภู่เห็นจะแต่งเมื่อราวในระหว่างพ.ศ. 2380 จนถึงพ.ศ. 2383 ในเวลาเมื่อกลับสิกขากลับมาเป็นคดีสุดท้ายจนถึงลอยเรืออยู่ พิเคราะห์ตามสำนวนดูเหมือนหนังสือเรื่องนี้สุนทรภู่จะแต่งชาย กล่าวความเป็นสุภาษิตสำหรับสตรีสามัญทั่วไป ความไม่ขบถแค้นให้แก่มนุษย์ใดโดยฉะเพาะ ทั้ง 2 เรื่องที่กล่าวมาก่อน สวัสดิรักษาและเพลงยาวถวายโอวาท ตอนฉบับเดิมที่หอพระสมุดฯ ไทมา เรียกว่าสุภาษิตไทยเป็นคำสมมติของผู้อื่น ดูเหมือนผู้สมมติจะไม่รู้ว่า เป็นกลอนของสุนทรภู่ด้วยซ้ำไป¹

พระนิพนธ์เรื่อง "ชีวิตและงานของสุนทรภู่" นี้ นับได้ว่าเป็นหนังสือสำคัญที่ใช้เป็นหลักในการศึกษาเกี่ยวกับสุนทรภู่ เพราะพระองค์ทรงบรรยายไว้อย่างละเอียดตลอดเกี่ยวกับชีวิตของสุนทรภู่ตั้งแต่เกิดจนถึงแก่กรรม ทั้งยังทรงระบุวัน เดือน ปีไว้เป็นหลักฐานชัดเจน แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณว่าพระองค์มิได้ทรงเขียนขึ้นตามพระทัยนึก ประกอบกับพระองค์ทรงเป็นราชินิกุลทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ในแคว้นกษัตริย์ ย่อมทรงมีโอกาสใกล้ชิดรับฟังเรื่องราวต่างๆ ในราชสำนักทั้งอดีตและสมัยของพระองค์ได้ดีกว่าราษฎรทั่วไป ดังนั้น เมื่อทรงพระนิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องราวของสุนทรภู่ซึ่งเป็นกวีเอกท่านหนึ่งในราชสำนัก จึงทำให้ประชาชนทั่วไปยึดถือเอาพระนิพนธ์นั้นเป็นเครื่องให้ความกระจ่างเสมอมาเกี่ยวกับกวีผู้ซึ่งชื่อเสียงและความสามารถของท่านปรากฏในความทรงจำของคนไทยส่วนใหญ่อยู่ตลอดเวลา

ยิ่งกว่านั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณประยูรรัตนโยนวงศ์ ทรงพระกรุณาฯ ให้ฉบับเดิมสมบูรณ์ขึ้นเป็นลำดับ และพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 ในปี 2468 โดยพิมพ์ไว้ในตอนต้นก่อนขึ้นเรื่องพระอภัยมณี เพื่อเป็นหนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา และในงานบำเพ็ญพระกุศลสิ้นพระชนม์ครบรอบปีของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามาลีนิพนพการา คิริณีภาพรรณวดี กรมขุนศรีสัชนาลัยสุร-

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมกลอนสุภาษิตสุนทรภู่, คำนำหน้า ง.

กัญญา¹ ในการพิมพ์ครั้งนี้ เนื้อหาส่วนใหญ่เหมือนเดิม นอกจากทรงแก้ไขในบางเรื่อง เช่น ทรงได้หลักฐานเพิ่มเติมคือ เพลงยาวถวายโอวาท ก็ทรงเพิ่มเติมเข้าไปเพราะในการทรงพระนิพนธ์ครั้งแรกยังมีโคพบเรื่องนี้ ต่อมาสำนักพิมพ์ต่างๆนำพระนิพนธ์นี้ไปพิมพ์หลายครั้งที่เห็นได้ชัดคือพิมพ์ในหนังสือพระอภัยมณี (ก่อนเริ่มเนื้อเรื่อง) ไม่ต่ำกว่า 10 ครั้ง (ครั้งที่ 10 พ.ศ. 2511) แต่ละครั้งพิมพ์เป็นจำนวนไม่ต่ำกว่า 1,000 เล่ม

แม้ว่าจะมีการแก้ไขและพิมพ์พระนิพนธ์นี้หลายครั้งก็ตาม แต่รายละเอียดเกี่ยวกับหนังสือ "สุภาษิตสอนหญิง" ก็ยังคงเดิมทุกประการ ในสมัยที่นายสนิท อยู่โพธิ์ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้นำพระนิพนธ์นี้มาทำเชิงอรรถขยายความเพิ่มเติม ก็มีได้แก้ไขรายละเอียดเกี่ยวกับสุภาษิตสอนหญิงแต่อย่างใด

ส่วนคำอธิบายเกี่ยวกับสุภาษิตสอนหญิงที่ทรงประทานไว้ในคำนำหนังสือ "ประชุมกลอนสุภาษิตสุนทรภู่" นั้น ได้ปรากฏอยู่ในคำนำหนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจมากมาย เพราะประชาชนส่วนใหญ่ชื่นชอบสำนวนของสุนทรภู่ เจ้าภาพทั้งหลายมักจะเลือกเอาสุภาษิตต่างๆของสุนทรภู่ไปพิมพ์ในหนังสือแจกเป็นอนุสรณ์และ "สุภาษิตสอนหญิง" มักจะได้รับเลือกด้วยเสมอ ทั้งนี้คงเป็นเพราะเจ้าภาพต้องการให้อ่านได้ประโยชน์จากเรื่องราวในหนังสือนั้นมากกว่าจะให้อ่านเล่นเพลินๆ ดังนั้น เมื่อเจ้าภาพทั้งหลายติดคอไปทางกรมศิลปากร เพื่อขออนุญาตนำเรื่อง "สุภาษิตสอนหญิง" มาพิมพ์เผยแพร่ กรมศิลปากรได้นำคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ซึ่งสมเด็จพระยาคำรงฯทรงเขียนไว้เมื่อปี 2466 มาพิมพ์ไว้ด้วยทุกครั้งดังปรากฏในหนังสือต่างๆดังนี้

คำนำ หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นายสมภาษณ์ อุทยานกูร 30 กันยายน 2508²

1. สุนทรภู่, พระอภัยมณีฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองวิทย์, 2511), คำนำหน้า ก.

2. สุภาษิตสอนหญิง, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายสมภาษณ์ อุทยานกูร (พระนคร: โรงพิมพ์ศิริมิตรการพิมพ์, 2508)

- คำนำ หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นางฉันทน์ สุขะสุคนธ์ 9 เมษายน 2509¹
 คำนำ หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นายไผ่ ทรงจารีต 16 พฤษภาคม 2509²
 คำนำ หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นายกำแพง พิบูลสุข 9 ตุลาคม 2509³
 คำนำ หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นางบุญสุทธิ์ ๓ นคร 19 เมษายน 2510⁴

๑๑๖

จะเห็นได้ว่าพระนิพนธ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชฯ ได้มีการพิมพ์แพร่หลายมาก ฉะนั้นจำนวนคนที่ได้อ่านพระนิพนธ์นี้ย่อมมากขึ้นด้วย เพราะ "สุนทรภู่" เป็นกวีที่มีชื่อเสียงประทับใจคนทั่วไปอยู่เสมอแม้ในปัจจุบัน ประวัติและผลงานของท่านจึงเป็นเรื่องน่าสนใจใคร่รู้ ประกอบกับการได้อ่านพระนิพนธ์ดังกล่าว พระเกียรติประวัติของพระองค์ผู้ทรงพระนิพนธ์ยอมเป็นเสมือนหลักประกันความถูกต้องแน่นอนในเนื้อหาสาระที่พระองค์ทรงกล่าวไว้ ด้วยเหตุนี้ คนทั้งหลายจึงปักใจเชื่อมั่นตลอดมาว่า สุภาษิตสอนหญิงเป็นผลงานของสุนทรภู่ นอกจากนี้ยังมีผู้นำไปพิมพ์เผยแพร่อีกมากมายหลายลักษณะ ซึ่งล้วนแต่กล่าวว่าเป็นของสุนทรภู่ทั้งสิ้น เช่น หนังสือ "สุนทรภู่สอนหญิง"⁵ผู้รวบรวมคือ เชื้อชื่น ศรียาภัยและ นล นรากร คำเนินเรื่องด้วยการนำเอา "สุภาษิตสอนหญิงคำกลอน" เป็นหลัก แล้วอธิบายความหมายของคำประพันธ์

¹ สุภาษิตสุนทรภู่, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางฉันทน์ สุขะสุคนธ์ (พระนคร: โรงพิมพ์พิชิต, 2509).

² สุภาษิตสอนหญิง, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายไผ่ ทรงจารีต (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2509).

³ สุภาษิตสอนหญิง, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายกำแพง พิบูลสุข (พระนคร: โรงพิมพ์ศิริมิตรการพิมพ์, 2509).

⁴ สุภาษิตสอนหญิง, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางบุญสุทธิ์ ๓ นคร (พระนคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2510).

⁵ เชื้อชื่น ศรียาภัยและ นล นรากร, ผู้รวบรวม, สุนทรภู่สอนหญิง (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514).

ที่ยกมาเป็นตอน ๆ ด้วยคำร้อยแก้ว สลับกันไปเช่นนี้จนจบเรื่อง

หนังสือ คติพจน์จากวรรณกรรมสุนทรภู¹ คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์สุนทรภูเป็นผู้รวบรวม ด้วยการคัดลอกคำประพันธ์จากเรื่องต่าง ๆ ที่เชื่อกันว่าสุนทรภูแต่ง รวมทั้งสุภาษิตสอนหญิงด้วย

หนังสือ ประชุมโวหารสุนทรภู² คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์สุนทรภู เป็นผู้รวบรวมสารานุกรมเล่มนี้ใช้วิธีการเดียวกันกับ "คติพจน์จากวรรณกรรมสุนทรภู"

หนังสือ สุภาษิตสุนทรภู³ รวบรวมโดย "ราชอาณาพ" เนื้อหาแบ่งออกเป็นหมวดหมู่ เช่น บิดา-มารดา, ครู-ศิษย์, สามี-ภรรยา, หญิง-ชาย เป็นต้น แต่ละหมวดหมู่ก็ยกตัวอย่างคำสอนจากวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ของสุนทรภู ซึ่งรวมทั้งสุภาษิตสอนหญิงด้วย โดยเฉพาะในหมวดสามี-ภรรยาและหญิง-ชาย ผู้รวบรวมยกคำประพันธ์จาก "สุภาษิตสอนหญิง" เป็นส่วนใหญ่ ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยที่จะ เป็น เหตุผลสนับสนุนให้ผู้อ่านทั้งหลายเชื่อมากขึ้นว่า สุนทรภูแต่ง "สุภาษิตสอนหญิง" ก็คือ สุนทรภูเคยแต่งหนังสือประเภทสุภาษิตเอาไว้อีก 2 เรื่อง คือ "สวัสดิศรัภษา" และ "เพลงยาวถวายโอวาท" แม้ว่าทั้ง 2 เรื่องดังกล่าวนี้จะได้แต่งขึ้นเพื่อสอนราษฎรธรรมดาสามัญ แต่สาระสำคัญก็เป็นเรื่องสอนแนวทางให้ประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามธรรมเนียมประเพณี ฉะนั้นจึงไม่แปลกที่สุนทรภูจะแต่ง "สุภาษิตสอนหญิง" ขึ้นไว้สำหรับแนะแนวการปฏิบัติตนของหญิงสาวบ้าง

จากข้อความทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า ผู้อ่าน "สุภาษิตสอนหญิง" ส่วนใหญ่เชื่อว่า สุนทรภูเป็นผู้แต่ง เพราะเหตุผลดังต่อไปนี้

¹ผู้พุทธศักราชสยามแห่งประเทศไทย, ผู้รวบรวม, คติพจน์จากวรรณกรรมสุนทรภู (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2514).

²คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์สุนทรภู, ผู้รวบรวม, ประชุมโวหารสุนทรภู (พระนคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2516).

³ราชอาณาพ, ผู้รวบรวม, สุภาษิตสุนทรภู (พระนคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2521).

1. เชื่อว่า "ภู" และ "สุนทร" ที่ปรากฏใน สุภาษิตสอนหญิง คือ สุนทรภู เพราะ สุนทรภูเคยใช้คำทั้งสองดังกล่าวเป็นคำเรียกแทนตนเองในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ของท่าน
2. สุภาษิตสอนหญิง แต่งเป็นกลอนสุภาพ และมีสัมผัสในเป็นคู่ ๆ ซึ่งเป็นลักษณะการแต่งร้อยกรองที่สุนทรภูชอบใช้มากที่สุด
3. สุภาษิตสอนหญิง เป็นวรรณคดีคำสอนซึ่งตรงกับอุปนิสัยของสุนทรภูในแง่ที่ชอบแทรกคำสอนต่าง ๆ ไว้ในวรรณคดีของท่านเสมอ ทั้งยังแต่งวรรณคดีคำสอนขึ้นโดยเฉพาะอีก 2 เรื่อง คือ สวัสดิรักษาและเพลงยาวถวายโอวาท
4. ผู้อ่านมักเชื่อตามคำราที่มีมาก่อนแล้ว รวมทั้งหนังสือต่าง ๆ ที่นำ สุภาษิตสอนหญิง มาพิมพ์เผยแพร่

ความคิดเห็นของผู้เขียน

สาเหตุต่าง ๆ ที่ชวนให้ผู้อ่านส่วนใหญ่เชื่อว่า สุนทรภูเป็นผู้แต่งสุภาษิตสอนหญิงดังกล่าวข้างต้นนั้น มีข้อให้โต้แย้งสงสัยได้หลายประการ เช่นกัน กล่าวคือ

1. เกี่ยวกับคำว่า "ภู"

คำว่า "ภู" ซึ่งเคยมีปรากฏในผลงานของสุนทรภูมาแล้ว เช่นในเรื่องโคบุตร นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาทก็ตาม มิได้หมายความว่าชื่อ "ภู" ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่แต่งเป็นกลอนจะต้องหมายถึงสุนทรภูเสมอไป เพราะในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ซึ่งสุนทรภูมิได้แต่ง ปรากฏชื่อ "ภู" ก็มี เพราะผู้แต่งชื่อ "ภู" เหมือนกัน เช่น ในเรื่องพระสมุทร

ข้าพเจ้าชื่อภูผู้ประคิษฐ์
แม่ผู้ใดโคสัดกับคำสุนทร

ไม่แจ้งจิตองค์ในอักษร
ช่วยเยอนกลอนแกลงกล่าวในราวความ¹

และในกายนคร

นายภูอยู่นาวาเที่ยวค้าขาย
จึงคิดความตามใจในกาย

เห็นร่างกายไม่เที่ยงจริงทุกสิ่งศรี
เอากายนี้ผูกเป็นนิทานไป²

¹ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู, หน้า 52.

² พระโสภณอักษรกิจ, ผู้จัดพิมพ์, กายนคร, หน้า 1.

และในเรื่องนิทานคำกลอน "นกกระจิบ"
 ข้าพเจ้าเล่าก็คือชื่อนายภู ฟังรัฐเริ่มทำคำอักษร
 แต่มีชื่อนายภูครูสุนทร นามกรนั้นไปพองเขาสองนาม¹

นายภูที่ปรากฏชื่อในนิทานทั้งสามเรื่องนี้

แสดงให้เห็นว่าชื่อ "ภู" นั้นมีได้หมายถึง "สุนทรภู" แต่เพียงผู้เดียว ยิ่งไปกว่านั้นกวีที่มีความสามารถในเชิงกลอน และชื่อ "ภู" มีมากกว่าหนึ่งคนขึ้นไป ฉะนั้น ข้อควรสงสัยประการแรกคือ นายภูในสุภาษิตสอนหญิงคือ "สุนทรภู" ใช่หรือไม่ ซึ่งมักใช้เรียกแทนชื่อตนเองเสมอด้วยความภาคภูมิใจนับตั้งแต่ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนสุนทรโวหาร เป็นต้นมา แต่เมื่อพิจารณาการใช้คำว่า "สุนทร" ของสุนทรภู จะสังเกตได้ว่า ถ้าสุนทรภูหมายถึงตนเอง จะใช้คำว่า "สุนทร" ในลักษณะของคำนามอย่างเด่นชัด เช่น

นिरาศภูเขาทอง แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเข้าเย็น²
 ใ้อ่านเกล้าเจ้าประคุณของสุนทร
 และ ไม่รอดชั่ว เช่นสามโลกยิ่งโศกใจ³
 ใ้อเรานี้ที่สุนทรประทานตัว สุนทรทำคำประคิษฐ์นิมิตฝัน⁴
 ราวพันพิลาป
 และ ให้ตาพรภิญโญเคโซชัย⁵
 ขอหมาการุณพระสุนทร

¹ สติชัย เสมานิล, "นายภูกวีคนใหม่" สมุดไทย 1 (มิถุนายน, 2517): 1.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาพิชัยดาบหัก, ชีวิตและผลงานของสุนทรภู, หน้า 154.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 159.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 181.

นิราศพระประชม
สุนทรอาดิภรณ์เจ้าจักรพาล
สวัสดิรักษา

พระทรงสารศรีไศวัตเกษกฤษ

สุนทรทำคำสวัสดิรักษา²

เพลงยาวถวญโอราท

ควยขอบคฤทุลกระหม่อมกนอมรัก

เสด็จมาปราศรัยถึงในกุฎ

หึ่งการุญสุนทรacarวะ

ขอพวงมัจจุลาฉาละของ

จึงพิวกเพียรเขียนความตามสุภาพ

จะไควางขวางพระแทนแทนสุนทร

แผนคินหลังครั้งพระโกศก็โปรดเทศ

สิ้นแผนคินสิ้นบุญของสุนทร

เหมือนผักพักตร์ผิวหน้าเป็นรำคี

ถึงวารีรคชาบอวบละของ

ถวญพระวรวงศ์จางสนอง

พระหนอสองสุริยวงศทรงศักดิ์³

หวังให้ทราบเรื่องลักษณในอักษร

ที่จากจรแต่ใจอาลัยลาน⁴

ผูกพระเชษฐานั้นให้ฉันสอน

ฟ้าอากรณแปลกพักตร์อาดิภรณ์เดิม⁵

จะเห็นได้ว่าคำว่า "สุนทร" ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้อยู่ในตำแหน่งของคำนามทั้งสิ้นซึ่งปรากฏอยู่ในผลงานของสุนทรภู เพราะฉะนั้น "สุนทร" ในที่นี้จะเป็นผู้อื่นไปมิได้นอกจากสุนทรภู

แต่คำว่า "สุนทร" ที่ปรากฏในผลงานของสุนทรภู และมีได้หมายถึงสุนทรภูโดยตรงก็มีอยู่หลายแห่ง เช่น

นิราศเมืองแกลง

ถึงทุกข์ใครในโลกที่สุกเศร้า

จะพลัดพรากจากกันไม่ทันลา

ไม่เหมือนเราภุมรินถวิลหา

ไขแต่ตาตางถอยสุนทรวอน⁶

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 325.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 361.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 370.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 375.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 377.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

รำพันพิลาป

จึงแต่งตามความฝันรำพันพิลาป
จะแลลับนับปีครั้งนี้หนอ
ควยโศกสมรมรอนไมหยอนเย็น
ขอแบ่งบุญสุนทรถาวรสวัสดิ์
เก็ถกองทองกองนากอวยากจน

โคลงนิราศสุพรรณ

ขอฝากทราบทสวาทสร้อย
ไว้ที่ท่าสาคร
ศาลานาวัดพร
ใครที่พี่เป็นผี

เจริญบุญสุนทรไว้
สืบสวัสดิ์สถาพร
เชิญทราบกาพยกลกลอน
จำชาติชาตินี้แคล้ว

นิราศพระประชุม

แลดูลาออกนอกโบสถ์ขึ้นโขคหิน
สงสวนบุญสุนทรสถาวร

กาพยพระไชยสุริยา
กุมภการณสุนทร
เด็กออนอันเขาวเลาเรียน⁶

ให้ศิษย์ทราบสุนทรอัชฌาสัย¹
ที่ขอบุพอเพื่อนสำราญจะนานเ็น
จงอยู่เป็นสุขสุขทุกคน
ใทบวิบุรณพูนสมบัติพิพัฒน์ผล
เจริญพณภัยพานสำราญเริง²

สุนทร
เขคนี้
พี่ฝาก มาเอย
พี่ให้อภัยครัน³

ให้สมม
ผองแฉว
กล่าวกลืน ถวิลเอย
คลาคนองของสงวน⁴

ครวจวารินรททำคำอักษร
ถึงบิครมารคาครูอาจารย์⁵

ไว้หวังสั่งสอน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 182.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 187.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 201.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 203.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 331.

⁶ พ.ณ ประมวลมารค, ประวัติคำกลอนสุนทรภู่, หน้า 446.

สุนทรภู่อุตถ์นิราศเมืองแกลง¹ก่อนเข้ารับราชการเป็นขุนสุนทรโวหาร² เพราะฉะนั้น คำว่า "สุนทร" ในนิราศเมืองแกลงจะต้องมีได้หมายถึงตัวสุนทรภู่อุฒั่นอน แต่จะต้องเป็นคำวิเศษณ์หมายถึง ไพเราะ, ดี, งาม³

สำหรับ "สุนทร" ในเรื่องอื่นในตัวอย่างนั้น แม้ว่าสุนทรภู่อุฒั่นอนจะแต่งหลังจากรับราชการแล้วก็ตาม ถ้ามีคำถามว่า "สุนทร" เหล่านั้นน่าจะหมายถึงสุนทรภู่อุฒั่นอน หรือน่าจะหมายถึง ไพเราะ, ดี, งาม คำตอบควรจะเป็นประการหลังมากกว่า เพราะคงที่กล่าวแล้วว่า ถ้าสุนทรภู่อุฒั่นอนจะกล่าวคำว่า "สุนทร" เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 แทนตนเอง สุนทรภู่อุฒั่นอนก็สามารถแต่งได้อย่างซัดจั้ง จึงไม่มีเหตุผลใดที่สุนทรภู่อุฒั่นอนจะหมายถึงตนเองในลักษณะที่คลุมเครือเช่นนี้ ดังนั้น คำว่า "สุนทร" ในสุภาษิตสอนหญิงจึงมีลักษณะเป็นคำวิเศษณ์มากกว่าจะเป็นสรรพนามแทนตัวสุนทรภู่อุฒั่นอน

สรุปได้ว่า คำว่า "ภู" และ "สุนทร" ที่ปรากฏในสุภาษิตสอนหญิงนั้น นับว่ายังเป็นหลักฐานที่ไม่หนักแน่นพอที่จะยืนยันว่าสุนทรภู่อุฒั่นอนแต่งสุภาษิตสอนหญิง

2. เกี่ยวกับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิศาปาโมกข์

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิศาปาโมกข์เกี่ยวกับสุภาษิตสอนหญิงนั้นน้อยเกินไป และไม่รัดกุมพอที่จะทำให้แน่ใจได้ว่า วรรณคดีเรื่องนี้เป็นผลงานของสุนทรภู่อุฒั่นอน ผู้เขียนจะกล่าวถึงหัวข้อนี้อย่างละเอียดภายหลัง ส่วนคำอธิบายเกี่ยวกับสุภาษิตสอนหญิงที่กรมศิลปากรก็ตี หรือบุคคลอื่นก็ตีนำมาเผยแพร่ในชั้นหลัง ๆ นั้น สืบเนื่องมาจากการยึดพระนิพนธ์เป็นหนังสืออ้างอิงทั้งสิ้น

¹ แต่งเมื่อ พ.ศ. 2350.

² สุนทรภู่อุฒั่นอนเข้ารับราชการประมาณปี 2359 ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิศาปาโมกข์จะกล่าวถึงว่าเป็นปีที่มีการตั้งบัตรสนเท่ห์กันซุกซม สุนทรภู่อุฒั่นอนเป็นผู้หนึ่งที่ถูกส่งสัย เมื่อทำการสอบสวนพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสอกระแจะเนตรเห็นสำนวนกลอนของสุนทรภู่อุฒั่นอน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการเป็นอาลักษณ์.

³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2507), หน้า 918.

3. เกี่ยวกับลักษณะกลอนและสัมผัสของสุนทรภู่

ชนิดของคำประพันธ์ที่แต่งเป็นกลอนตลาดมีสัมผัสในนั้น แม้สุนทรภู่จะได้รับยกย่องว่ามีฝีปากเป็นเลิศและเป็นผู้ริเริ่มก็ตาม แต่มิได้หมายความว่า กวีอื่นจะไม่สามารถแต่งกลอนตลาดให้ดีได้ เมื่อสุนทรภู่ริเริ่มให้มีสัมผัสในนั้น กวีอื่น ๆ ก็ดำเนินรอยตามท่านกันทั้งนั้น เพราะทำให้สำนวนกลอนไพเราะขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ นายมีศิษย์สุนทรภู่ ซึ่งนายชนิด อยู่โพธิ์ได้กล่าวถึงความสามารถในเชิงกลอนของนายมีไว้ว่า

สำนวนกลอนของนายมีดีเพียงไร ไม่จำเป็นต้องกล่าว ขอให้ลองนึกดูแต่เพียงว่านายมีแต่งนิราศบางเรื่องก็จนทำให้คนเขาใจหลงไปว่าสุนทรภู่แต่ง เช่น นิราศเดือน . . . นิราศพระแท่นดงรัง . . . จึงพออนุมานได้ว่า สำนวนกลอนของนายมีดีเพียงไร¹

จากตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า ยังมีกวีท่านอื่นอีกนอกเหนือจากสุนทรภู่ที่สามารถแต่งกลอนได้ถึงขนาดเท่าเทียมกัน

สำหรับทัศนะของผู้เขียนเห็นว่า สุนทรภู่ไม่ใช่ผู้แต่งสุภาพนิพนธ์สอนหญิง ซึ่งจะขอแสดงเหตุผลเป็นประเด็นสำคัญ ๆ ในแง่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. แง่สำนวน

สุนทรภู่เป็นกวีที่มีชื่อเสียงมากในรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 4 และผลงานของท่านก็ยังเป็นที่ชื่นชอบของอนุชนรุ่นหลังสืบมาครบเท่าทุกวันนี้ แต่เรื่องราวชีวิตประวัติและผลงานของท่านที่เราได้ทราบกันอย่างละเอียดถี่ถ้วนนี้ต้องยกให้เป็นพระปรีชาญาณของสมเด็จพระปิตุลาธิราชเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะพระองค์ทรงศึกษาค้นคว้าจนทรงทราบเรื่องราวต่าง ๆ ของสุนทรภู่อย่างมากมายและทรงเป็นพระองค์แรกที่ทรงพระนิพนธ์ "ชีวิตและงานของสุนทรภู่" ขึ้นในพ.ศ. 2465 เพื่อลงพิมพ์เป็นค่านำหนังสือเสภาเรื่องพระราชพงศาวดารของสุนทรภู่ ซึ่งทรงแจกเป็นมิตรพัสในโอกาสที่ทรงทำบุญกุศลพระชันษาคำรบ 5 รอบ และได้ทรงแก้ไขเพิ่มเติมให้ฉบับเดิมสมบูรณ์ขึ้นเป็นลำดับ และพิมพ์อีกหลายครั้งจนในที่สุดเสด็จออกจากราชการไป เป็นอันสิ้นโอกาสที่จะทรงแก้ไขเพิ่มเติมพระนิพนธ์ให้ดีขึ้นอีก แต่ถึงกระนั้นพระนิพนธ์ก็ยังเป็นหลักเกี่ยวกับประวัติสุนทรภู่ให้บุคคลรุ่นหลังได้ศึกษาและอ้างอิงอยู่จนทุกวันนี้

¹ชนิด อยู่โพธิ์, "บันทึกเรื่องผู้แต่งนิราศพระแท่นดงรัง" ชีวิตและงานของสุนทรภู่.

บุคคลที่ไม่ได้เกิดในยุคสมัยเดียวกับสุนทรภู่ทราบว่าสุนทรภู่แต่ง "สุภาพนิศสอนหญิง" ก็เพราะได้อ่านพระนิพนธ์ดังกล่าวนั่นเองว่า

ยังหนังสือกลอนสุภาพนิศสอนหญิงอีกเรื่องหนึ่งก็ดูเหมือนจะแต่งในตอนนี้ เมื่อก่อนจบกลอนกลอนไว้ข้างท้ายว่า

"อย่าฟังเปลาเอาแตกลอนสุนทรเพราะ จงพิเคราะห์ค่าเลิศประเสริฐศรี
ไว้เป็นแบบสอนคนพนราคือ ก้นบัลลีสตินีเขานินทา"¹

ที่ว่า "แต่งในตอนนี้" ทรงหมายถึงตอนสุนทรภู่ตกยากใจความว่า สุนทรภู่เคยเข้าไปฟังพาทย์พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ พระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พักหนึ่งทั่วพระเชตุพน และวิกรมราชาตุณกระทั่งสึกออกมา แต่เมื่อพระองค์เจ้าลักขณานุคุณสิ้นพระชนม์ลง ไม่มีเจ้านายพระองค์ใดกล้าอุปการะสุนทรภู่อีก เพราะเกรงจะฝ่าฝืนพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สุนทรภู่จึงตกยากอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้อนาถายิ่งกว่าเก่าถึงกับไม่มีบ้านเรือนจะอาศัย ต้องลอยเรือจอดตามสวนและรับจ้างแต่งกลอนกับค้ายายไปค้ายเพื่อเลี้ยงชีพ²

นอกจากนี้สมเด็จพระยาคำรงฯ ยังได้ทรงกล่าวถึง "สุภาพนิศสอนหญิง" ไว้อีกแห่งหนึ่งในคำนำของหนังสือ "ประชุมกลอนสุภาพนิศสุนทรภู่" เมื่อปี 2466 ความว่า

3) สุภาพนิศสอนสตรี สุนทรภู่เห็นจะแต่งเมื่อราวระหว่างพ.ศ. 2380 จนพ.ศ. 2383 ในเวลาเมื่อกลับสึกออกมาเป็นคฤหัสถ์ แล้วต้องตกยากจนถึงลอยเรืออยู่ พิเคราะห์ตามจำนวนดูเหมือนหนังสือเรื่องนี้สุนทรภู่จะแต่งขาย กล่าวความเป็นสุภาพนิศสำหรับสตรีสามัญทั่วไป ความไม่บังว่าแต่งให้แก่มนุษย์ใดโดยจะเพาะถึง² เรื่องที่กล่าวมากอน ตันฉบับที่หอพระสมุดไคมา เรียกว่าสุภาพนิศไทยเป็นคำสมมติของผู้อื่น ดูเหมือนผู้สมมติจะไม่รู้ว่า เป็นกลอนสุนทรภู่ควยซ้ำไป³

นอกจากนี้แล้วก็ยัง ไม่พบว่าทรงกล่าว คำเงื่อนเกี่ยวกับสุภาพนิศสอนหญิงที่แตกต่างจากนี้ไว้ที่ใดอีก จากพระนิพนธ์ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระยาคำรงฯ ทรงเชื่อว่า สุนทรภู่เป็นผู้แต่งเพราะ "ทรงพิเคราะห์ส่วนวนกลอน" มีข้อน่าสังเกตประการหนึ่งคือ สมเด็จพระ

¹ สมเด็จพระยาคำรงฯ ราชานุกาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 50.

² ไร้ชื่อแต่ยอกัน, หน้า 48.

³ สมเด็จพระยาคำรงฯ ราชานุกาพ, ประชุมกลอนของสุนทรภู่, คำนำหน้า ง.

สุนทรภู่อีกแห่งเดียว¹

และ "ยังมีหนังสือกลอนของสุนทรภู่อีกเรื่องหนึ่ง บางที่จะแต่งในตอนนี่คือ เรื่อง ลักษณะวงศ์ พิเคราะห์เหตุเห็นเป็นสำนวนกลอนสุนทรภู่อีก 9 เล่มสมุดไทย"² จะสังเกตได้ว่า เมื่อพระองค์ทรงกล่าวว่า "พิเคราะห์เหตุสำนวน" นั้น พระองค์มิได้ทรงอธิบายให้ชัดเจนว่า สำนวนสุนทรภู่นั้นเป็นเช่นไร นอกจากลักษณะนิสัยประการหนึ่งของสุนทรภู่นั้นคือ ไม่ชอบถ่อมตนว่ามีความรู้น้อย

แต่ในเรื่องเกี่ยวกับลักษณะกลอนของสุนทรภู่นั้น พระองค์ได้ทรงกล่าวถึงไว้ในช่วงสุดท้ายของพระนิพนธ์ในข้อที่ว่าด้วยเกียรติคุณของสุนทรภู่อีก³ สรุปใจความเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

- ก. กระบวนกลอนกล่าวคำอย่างปากตลาด
- ข. มักใช้ศัพท์ผิดและชอบแก้ศัพท์เพื่อจะได้สัมผัสตามต้องการ
- ค. เป็นผู้ริเริ่มให้แต่งกลอนสุภาพมีสัมผัสใน ทำให้เสียงไพเราะมากยิ่งขึ้น
- ง. ไม่ชอบถ่อมตนว่ามีความรู้น้อย

ดังนั้นหากนำลักษณะสำนวนกลอนของสุนทรภู่อีก 4 ข้อดังกล่าวนี้มาเป็นหลักในการพิจารณาสำนวนในสุภาษิตสอนหญิงว่าเป็นของสุนทรภู่อหรือไม่ จะเห็นว่ามีคุณสมบัติคล้องจองกันในแต่ละข้อพอสมควร คือ

ก. สำนวนกลอนในสุภาษิตสอนหญิงส่วนใหญ่โลกโชน เป็นสำนวนภาษาชาวบ้าน ซึ่งจึกว่าหยาบคาย สัมกับคำว่า "ปากตลาด" เช่น

คิดถึงตัวหว่านนี้หายาก
คนสูบผีนกินสุราพาจัญไร
มักเบียดเบียนบิดาประดาเสีย
ไม่ทำมาหากินจนสิ้นตน

มันชั่วมากนุ่ฮองค้อย่าหลงไหล
แม่หญิงใครรวมทองจะตองจุน
เหมือนเลี้ยงเตี้ยอัปรียไม่มีผล
แล้วชุกชนตีชิงเที่ยววิ่งราว⁴

ข. มีศัพท์หลายคำในสุภาษิตสอนหญิงที่วิแปลลงคำเสียจนผิดหลักการแต่งและ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66-70.

⁴ กรมศิลปากร, สุภาษิตสุนทรภู่อีก, หน้า 90.

คำบางคำไม่มีความหมาย เช่น คำว่า อรุ้ง อาณา เปื้อน เยื่อ ฯลฯ

ค. มีสัมผัสในภายในวรรค ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรตลอดทั้งเรื่อง เช่น

เป็นสาวแซ่แร้วสวยสะอาด
แม่แต่กราวรูรายรอยอุยราคา
อันตัวต่ำแลวอย่าทำใ้ใหญ่สูง
คอยเสงี่ยมเจียมใจจะไ้วาง

ก็หมายมากเหมือนมณีอันมีค่า
จะพลอยพาหอมหายจากกายนาง
ดูเยื้องยู่ยังมีแววที่วงหาง
ให้ทองอย่างกรियाเป็นนารี¹

ง. ไม่มีตอนใดที่แสดงความถ่อมตน มีแต่แสดงให้เห็นว่าภูมิใจในตนเองมาก จึงแสดงเจตนาซัด เจนมากกว่า เป็นการสั่งสอนดังที่กล่าวไว้ตอนท้ายว่า

พอเป็นเรื่องสำหรับคัมภีร์โทษ
เป็นคำรับแบบฉบับไปยี่คยาว
ขอโทษแล้วอย่ามัวไปขึ้นทำ
เก็บประกอบเอาแต่ชอบในเรื่องความ
อย่างฉิ่งเปลาเอาแต่กลอนสุนทรเพราะ
ไว้เป็นแบบสอนคนพรวาคี
ให้สุษีศรีเมืองเลื่องลือฟัง
เป็นที่ชื่นเชนอยางนางสีดา

เป็นประโยชน์แก่สตรีที่สวยสาว
ในเรื่องราวสุภาสุคติชีวิตความ
จงจกจำบุญบาปอย่าหยาบหยาม
ประพฤติกามุหามใจเสียให้ดี
จงพิเคราะห์ค่าเลิศประเสริฐศรี
กันบัคส์คำคุณคนนินทา
หอมจรวงกลิ่นกิ้วทั่วทิศา
ในไ้หลายหมายประสงค์ตัวเองเอย²

แต่เมื่อนำลักษณะต่าง ๆ 4 ข้อข้างต้นนี้มาพิจารณาใหม่ จะเห็นข้อแตกต่างดังนี้

ก) แม้ว่าสมเด็จพระยาคำทรงฯ จะทรงกล่าวว่าสุนทรภู่มิคุณวิเศษที่แปลกกว่าอื่น ๆ คือสามารถแต่งสำนวนกล่าวความอย่างปากตลาดได้ก็ตาม แต่ก็พบสำนวนปากตลาดนั้นเฉพาะในบทบาทของตัวละครที่เป็นชาวบ้านไม่ได้รับการอบรมเรื่องกริยามารยาท หรือ มิฉะนั้นก็เป็นตัวละครที่อยู่ในระดับคนใช้ เช่น

ฝ่ายพรานป่าหาเนื้อจนคำพลบ
มันบนวาม่าพกลางที่กลางไพร
จึงร้องควาวยังทำไม่เลา
กูไปป่าหาเนื้อเมื่อจะตาย
อันางูเมียคานัวอวยหัวคัก
กูไปป่าหาพื้นตัว เป็นเกลียว

ไม่พานพบสัตว์คงยิ่งสูงสัย
ถึงกระโคเห็นเมียนังวุ่นวาย
ไม่หุงเขากินหรืออึนิบหาย
ไม่พบควายพบวัวสักตัวเดียว
ไม่ทันยัดแล้วก็คาทำตาเขียว
หยุดประเดี้ยวไม่ทันเหง้อจะแถมเม็ค

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 86.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

ให้ทองจันทน์ตำไว้รอกทา
 ฟุ้งตั้งหมอกอุไฟไม่ทันเช็ด
 อายฉวีโป่งวาวดูโคงไปทางเหนือ
 ทั้งควายวัวแต่สักตัวไม่ปะคา
 เกิดมาเปลวคำเขาไม่แตกกาก
 ออฉวีไปก็ไม่ได้อะไรเลย

ทองประศรีคืออกชกนงนาง
 ลูกอีเถาเทพทองคล่องนำขน
 ทำราวเจ้าชีวิตกุกิตฟอง
 แกบนวาคำว่าออกพรำพรู
 แมนอายขุนขวามาเป็นลูก
 พลังเรียกอีไหมที่ในครัว

นายวิเสทซำคำอีหน้าคาน
 ทรลักษณ์รักเขาจนเมาฉวี
 กูจะไปแจงคคิพระพี่เลี้ยง
 ยิงโกรธาคาทอแล้วจรลี
 จึงแจงความตามอีกระจงเลา
 เห็นผูกพันฝันเพื่อเหลือคำรา

ถูกลับมาแลดูเหมือนหนูเกล็ด
 มงระเห็จไปถึงไหนไม่ใครมา
 เทียวตามเนื้อทุกสุมพุ่มพุ่มพฤษา
 ชางชัวชาเหมือนกันกระไรเลย
 คารมมากพูดลวนแต่สรงเสวย
 มิ่งเสวยเกลือเกิดทั้งฉวีเมีย¹

(สิงหไตรภพ)

ทุกอายุชางชาติเข้าอายุหน้าขน
 จะขาคนเสียทั้งเป็นไม่เอ็นดู
 ใหม้นโทษกรณจนอุอนหู
 พอมายูบานยาแล้วอยากลัว
 มันมีถูกนมนยานพิคกระบาลหัว
 เอาแกงชัวชวปลามามาให้กิน²

(กำเน็คพลายงาม)

ยังให้การชมงามเจ้าพราหมณ์ฉวี
 จะคิกจิวเกรงใครก็ไม่มี
 ให้ไลเสียดยเขียนส่งไปโรงสี
 มาถึงสี่พี่เลี้ยงพระชุกา
 มันชมเจ้าพราหมณ์งามนักหนา
 จะควาสักเทาไรก็ไม่กลัว³

(พระอภัยมณี)

ส่วนวรรณคดีประเภทนิราศต่าง ๆ ซึ่งสุนทรภู่แต่งในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับตนเองโดยตรงนั้น ส่วนนวกลอนจะไพเราะรื่นหู ไม่มีลักษณะเป็นปากตลาดเหมือนในนิทานแต่อย่างใด
 ตัวอย่างเช่น

¹พ. ฅ ประมวลมารค, นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เล่ม 2, หน้า 19.

²กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสืออ่านภาษาไทย, หน้า 140.

³กรมศิลปากร, พระอภัยมณี, หน้า 27.

รับกริณิญาโณโมทนา
 ออกจากวัดที่ศุนาตุอวาาส
 สวมตุณุกุติไม่มีภัย
 โออวาาสราชบูรณะพระวิหาร
 เหลือรำลึกนิกนาคาการะเค้น
 จะยกหยิบจับดีเป็นที่ตั้ง
 จึงจำลาอวาาสนिरาศราง

เคื่อนสืบเอ็คเสวีจระพระวาสา

ชูลีลาลงเรือเหลืออาลัย
 เมื่อตรุสสารทพระวณาโตอาศัย
 มาจำไกลอารามเมื่อยามเย็น
 แคนันานับทิวาจะมาเห็น
 เพราะชุกชุกชุกคนพาลทำรานทาง
 ก็โชถึงแทนสักเห็นชัคขวาง
 มาอาจวางวิญญาในสาครา¹

(นिरาศภูเขาทอง)

ทองฟ้าค่าน้ำค้างลงพร่างพราย
 อนาถหนาวคราวมาอาสาเสด็จ
 ลุงนาวาหนาวัดคนมีศการ
 ช่วยซบเลี้ยงเพียงชนกที่ปกเกศ
 จึงจกหมายรยทางกลางคองคา
 ใดเห็นแต่แพชุกที่แปลกเพศ
 ถึงวัดหผลเห็นแต่หงสเสารงลอย

โอรอรอนออนแสงพระสุริยฉาย

พระพายชายขึ้นเขยร่าเพยพาน
 ไปเมืองเพชรบุรีที่ถิ่นหวาน
 อธิษฐานถึงคุณกรุณา
 ถึงต่างเขตของประสูงคองอูสา
 แคนาวาเลียวลองเขาคองน้อย
 ชายเครื่องเทศเครื่องไทยที่ไชสอย
 เป็นหงสหยอยทวงหงไชหงสทอง²

(นिरาศเมืองเพชร)

เป็นเรื่องความตามติดทานบิฑูร
 พอออกเรือเมื่อตะวันสายนุทยา
 ตะลิ่งเหลียวเป็ลียวเป็ลุดาเมื่อคราวจน
 โอชานีศรีอยู่ชมนนุชแนน
 จะหารักสักคนพอปนญา
 เสียแรงมีฟ้าหมกมณาสาว
 มายามยึดจึดเป็ริ้วไปเจียวใจ

ณรรพพิคคัประคิมรุคคักษร

กำจัจจจากนิเวสน์เขตุพน
 ละอองน้ำค้างยอยเป็นฝอยฝน
 ไม่มีคนเกอหนุนกรุณา
 นันุโกฎิแสนสาวแกชภาษา
 ไม่เห็นหนานักสะอื้นนุฎิทย
 ลวนชาวชาวค้ำหวานนำตาลใส
 เหลืออาลัยลมปากจะจากจระ³

(นिरาศวัดเจ้าฟ้า)

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 336.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 335.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 265.

จากตัวอย่างที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าในเรื่องสิ่งไตรภพ ตัวละครเป็นพรานป่า ไม่มีโอกาสได้รับการอบรมเรื่องกิริยาวาจา ฉะนั้นจึงพูดจาไม่ไพเราะ ส่วนในเรื่องกำเนิดพลายงาม ก็เช่นกัน แม้วางทองประศรีจะพอมีวิชาความรู้อยู่บ้าง เพราะเป็นผู้หนึ่งที่ยังสอนวิชาความรู้แก่พลายงาม แต่นางสองประศรีก็มีความเป็นอยู่ เช่นชาวบ้านทั่วไป บางครั้งนางทองประศรีก็พูดจาไพเราะได้ แต่จากตัวอย่างนี้เป็นตอนที่นางทองประศรีโกรธขุนช้างที่ทำร้ายหลานของตน จึงกล่าวคำขู่สาหัสออกมา ส่วนในเรื่องพระอภัยมณีนั้น แม้วานายวิเสทจะมีหน้าที่การงานอยู่ในวัง แต่เนื่องจากเป็นตัวละครฐานะคนใช้ มิใช่ผู้ที่ได้รับการอบรมอย่างดี ฉะนั้นจึงพูดจาไม่น่าฟัง

ส่วนนิราศต่าง ๆ ที่สุนทรภู่เขียนนั้น มักมีส่วนพัวพันถึงตนเองเสมอ จะสังเกตได้ว่าสุนทรภู่เขียนได้อย่างไพเราะรื่นหูกว่าคำพูดของตัวละครตามที่กล่าวมาแล้ว

หนึ่ง มีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ คำว่า "สลึง" ดังในคำกลอนต่อไปนี้

มีสลึงพู่บรรจุให้ครบบาท	อย่าให้ขาดสิ่งของต้องประสงค์
ถ้ามีน้อยในน้อยคอยบรรจง	อย่าจ่ายลงใหลมากจะยากนาน ¹

คำว่า "สลึง" ในที่นี้หมายถึงเงินเหรียญซึ่งเท่ากับ 25 สตางค์ เป็นเหรียญเงินที่เริ่มมีใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5² ซึ่งเป็นระยะที่สุนทรภู่ถึงแก่กรรมไปแล้ว และคำว่า "สลึง" ที่หมายถึงเงินเหรียญนี้ไม่มีปรากฏในผลงานเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่เลย

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ จำนวนคำในแต่ละวรรคในสุภาษิตสอนหญิงมีวรรคที่ใช้ 9 คำ(พยางค์)มากมายทีเดียว ลักษณะการเลือกใช้คำที่เกินมาส่วนใหญ่เป็นคำที่พุ่มเพื่อย ถ้าคัดทิ้งไปก็มิได้ทำให้ใจความเสียแต่อย่างใด เช่น

เขาจะนำไปให้ตายก็ตายพลัน	คนทุกวันเชื่อมั่นยากปากมันโกง ³
ครั้นรักผัวก็จะมีควยลมโลม	ต่อลมโครมแล้วจึงควรวูหวจนถึงตัว ⁴

¹ กรมศิลปากร, สุภาษิตสุนทรภู่, หน้า 96.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ตำนานเงินตรา (พระนคร: โรงพิมพ์พิพรรษนากร, 2474), หน้า 16.

³ กรมศิลปากร, สุภาษิตสุนทรภู่, หน้า 89.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

ที่ชายคีนี่ก็มีอยู่มไป

ไอวิสัยเขาจะชั่วไปทั่วเมือง¹

แมนลูกคี่ก็มีศรีสง่า

ญาตวงศพงศาก็มองใส²

ซึ่งสตรีที่ทานคือยาอุเยียง
แมนรวมรอยก็จะพลอยระยำมัง

จงหลีกเลี้ยงเสียให้พ้นคนชู้ถึง
คัจจิ่งเอาทองแดงเขาแฝงกุม³

ฯลฯ

ตัวอย่างเหล่านี้ หากตัดคำบางคำออกเสีย ก็มีได้ทำให้ผิดความหมายไปจากเดิม หรือทำให้ความไพเราะลดน้อยลงไปเลย ดังนี้

เขานำไปให้ตายก็ตายพลัน

คนทุกวันเชื่อยากปากมันโงง

ครั้นรักชั่วจะมีชั่วยลมโลม

ต่อล้มโครมจึงครวญหวนถึงตัว

ที่ชายคี่ก็มีอยู่มไป

ไอวิสัยเขาชั่วไปทั่วเมือง

แมนลูกคี่ก็มีศรีสง่า

ญาตวงศพงศาก็มองใส

ซึ่งสตรีที่ทานคือยาอุเยียง

จงหลีกเลี้ยงให้พ้นคนชู้ถึง

แมนรวมรอยจะพลอยระยำมัง

คัจจิ่งเอาทองแดงเข้าแฝงกุม

ฯลฯ

สำหรับสุนทรภู่ นั้น ส่วนใหญ่มักจะใช้ 8 คำในแต่ละวรรค ก็สามารถบรรยายได้ใจ ความครบตามต้องการ ทั้งยังไพเราะอีกด้วย มีอยู่บ้างที่สุนทรภู่อใช้วรรคละ 9 คำ แต่ทุกคำมีความหมายที่ช่วยเสริมข้อความซึ่งกันและกันภายในวรรค ถ้าตัดคำใดคำหนึ่งจะทำให้เสียความไพเราะมีฉะนั้นจะทำให้เสียสัมผัสในไป เช่น

นางวันทองนอญคะนึ่งถึงขุนแผน
บอกบ่าวไพร่ให้สำเหนียกเรียกลูกชาย

ค้ำยุดุกแมนเหมือนเหลือเป็นเชื้อสาย
ชื้อวาพลาวยามนอยแกวกลอยใจ⁴

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

⁴ พ. ณ ประมวลมารค, "กำเน็คพลาวยาม" ประวัติคำกลอนสุนทรภู่อ, หน้า 162.

ขอเคชะพระนารายณ์สายสมุทร
มังกรกอดศอกประสานสังวาลเวียน
ทรงจักรสังขทั้งคทาเทพาวุธ
ขอมหาอานภาพปราบไพร่

พระโพกภูซงค์เฉลิมเสริมพระเศียร
สถิตยเสถียรแทนมหาสุวารี
เหยียบบุมาครุฑเทียวทวาทศราศี
อย่าให้มีมารขวางระคางระคาย¹

(รำพันพิลาป)

ขอผลาอาณิสงส์จงสำเร็จ
แมนยังไม่ถึงที่พระนฤพาน

สรรเพชญ์พันหลงในสงสาร
ขอสาราญราคือยาปีทา²

(นิราศวัดเจ้าฟ้า)

ข) การใช้คำแผลง สุนทรภู่มักใช้คำแผลงอยู่บ่อย ๆ แม้แต่สมเด็จพระยาคำรงาก็ยังทรงกล่าวถึงสุนทรภู่นี้ว่า "แตกลอนของสุนทรภู่นั้น ถ้าว่าโดยหลักฐานทางอักษรศาสตร์มีที่ติได้หลายอย่าง เช่น มักใช้คำนิค และชอบแก้ศัพท์ไปตามใจสุกแต่ให้ได้สัมผัสกลอน"³

ตัวอย่างการใช้คำที่แผลงอย่างนิค ๆ ในงานของสุนทรภู่นี้หลายแห่ง เช่น
ถึงทับนางวางเวงฤทัยวับ

เห็นแต่ทับชาวณาอยู่อาศัย⁴

(นิราศเมืองแกลง)

มีชะวากคูหาศิลาหุบ
แต่คนมามีสังการชนานกัน

ในถ้ำมีพุทธรูปรังสรรค์
บนเขานนแจจจริงทั้งหญิงชาย⁵

(นิราศพระบาท)

คึงใช้หนักรักษาวางยาทิพย์
คอยฝ่าฝืนขึ้นฉิ่งอ่ามถุก

ฉันทองหยิบฝอยทองไม่ต้องสี
แต่ยากลิกเหลือจะไคสบาย⁶

(รำพันพิลาป)

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู, หน้า 190.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 279.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 173.

ถึงเจ้าสาวชาวสวรรค์นั้นไม่อยู่
ควยพรันตัวกลัว เลื้อก็เหลือโซ

ไม้โคกสู่เอกาอนาโถ
เห็นแต่โพทะเลระเซลอย¹

(นิราศเมืองเพชร)

ถึงบ้านธรรมศาลาริมท่าน้ำ
เคชะคำท่าคุณกรณัง

เป็นโรงธรรมภาคสร้างแต่ปางหลัง
เป็นที่ตั้งวาสนาใหญ่วาร²

(นิราศพระประชม)

จากตัวอย่างที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สุนทรภู่ที่แต่งศัพท์เองตามใจชอบอยู่หลายคำ แต่คำที่แต่งเหล่านั้นก็เพื่อต้องการสัมผัสตรงตามคำอธิบายของสมเด็จพระยาคำรามว่า กล่าวคือ

ในนิราศเมืองแกลง คำว่า วางเวง แผลงมาจาก วังเวง เพื่อให้สัมผัสกับคำว่า นาง ในวรรคเดียวกัน

ในนิราศพระบาท คำว่า หุบ แผลงมาจาก หุบ ซึ่งแปลว่า ช่อง, หว่าง (สำหรับภูเขา)³ สุนทรภู์แต่งคำนี้เพื่อให้สัมผัสกับคำว่า รูป (พุทธรูป) ในวรรครับ ส่วนคำว่า นรังสรรค์ น่าจะแผลงมาจากคำว่า นร และคำว่า รังสรรค์ ซึ่งเป็นคำอธิบายเนื้อความในวรรคนั้นว่า ในถ้ำมีพระพุทธรูปที่คนได้มาสร้างไว้ ส่วนการที่สุนทรภู์เลือกใช้คำว่า นรังสรรค์ ก็เพื่อให้สัมผัสกับคำว่า กัน ในคำท้ายของวรรครอง ซึ่งเป็นสัมผัสบังคับ

ส่วนคำว่า อ่ามฤค ในร่าพันพิลาปก็เช่นกัน น่าจะแผลงมาจาก อ่ามฤค แต่เหตุที่สุนทรภู์เลือกใช้ อ่ามฤค คงเป็นเพราะต้องการให้สัมผัสกับคำว่า ดึก ในวรรคส่ง

ในนิราศเมืองเพชร คำว่า อนาโถ แผลงมาจาก อนาถา นั่นเอง เพื่อให้สัมผัสกับคำว่า โซ ในวรรครอง

สำหรับนิราศพระประชม คำว่า กรณัง แผลงมาจาก กรณา เพื่อให้สัมผัสกับคำว่า ตั้ง ในวรรคส่ง

จะสังเกตได้ว่า สุนทรภู์มักใช้คำแผลงเพื่อให้มีเสียงสัมผัสเป็นสำคัญ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 347.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 321.

³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, หน้า 967.

สอนหญิงก็มีการใช้คำแผลง เช่นกัน แต่คำแผลงบางคำมีลักษณะต่างจากของสุนทรภู่ เช่น

อย่าเปื้อเยื่อพกใหญ่ออกให้เกิน

ละเมิดเมินหมิ่นนักรักจะอายุ¹

อีกตอนหนึ่งว่า

หญิงพวกหนึ่งนำชุนทำบั้นเจ้อ
ไม่เจียมจนเลยวาตนคำสันคาน

เฝ้าเปื้อเยื่อหญิงเกินกับภูมิจาน
เห็นที่ทานเป็นขุนนางอาจเขามา²

ยังมีพวกหนึ่งนั้นขยันยิ่ง
เที่ยวขยันขายรายทมภิรมยรส

เป็นหญิงสองใจไม่กำหนด
โครมาจคไฉจรับตะกาง³

การแผลงคำในสุภาษิตสอนหญิง เช่น คำว่า เปื้อเยื่อ ในตัวอย่างแรกมิได้สัมผัสสระเหมือนคำกลอนของสุนทรภู่ ส่วนในตัวอย่างที่สอง แม้ว่าคำว่า เปื้อเยื่อ จะสัมผัสกับคำว่า เจ้อ ในวรรคแรก แต่การเลือกใช้คำว่า เปื้อเยื่อนี้ ทำให้ผู้อ่านนึกถึงความหมายได้ยากกว่า คำว่า วางเวง อามฤค กรุกัง ดังที่ยกตัวอย่างข้างต้น ส่วนคำว่า ตะกาง นั้น ผู้แต่งใช้เป็นคำส่งสัมผัสนอกไปยังวรรคต่อไปและเป็นคำที่ทำให้ผู้อ่านนึกถึงความหมายได้ยากเช่นกัน

ค) การใช้สัมผัสในภายในวรรค แม้ว่าสุนทรภู่จะเป็นผู้มีความสามารถในการแต่งกลอนสุภาพมากเพียงใดก็ตาม ก็มิได้หมายความว่า ผู้อ่านจะแต่งกลอนให้ดีไม่ได้ เพราะกลอนเป็นคำประพันธ์ที่แต่งง่าย และผู้ที่ชอบแต่งกลอนก็มักจะเลียนแบบของสุนทรภู่ สมเด็จพระยาคำรงฯ ก็ยังทรงกล่าวว่ "คุณวิเศษของสุนทรภู่อีกอย่างหนึ่งนั้น นับว่าเป็นผู้ตั้งแบบกลอนสุภาพขึ้นอีกอย่างหนึ่งซึ่งผู้อ่านชอบเอาอย่างแต่งกันแพร่หลายมาจนทุกวันนี้"⁴

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้เห็นว่ามีผู้อ่านอย่างสุนทรภู่ คือ สุนทรภู่มีลูกศิษย์ในเชิงกลอนตั้งแต่ตอนเป็นหนุ่ม ดังที่กล่าวไว้ในนิราศเมืองแกลงว่า

กับศิษย์น้องสองนายล้วนชายหนุ่ม

น้อยกับพุ่มเพื่อนไว้ในไพร่สัตว์⁵

¹ กรมศิลปากร, สุภาษิตสุนทรภู่, หน้า 102.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

⁴ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 68.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

นอกจากนี้ นายชนิต อยู่โพธิ์ ยังกล่าวถึงส่วนวงกลอนของนายมี หมั่นพรหมสมพักสร ว่า "ส่วนวงกลอนของนายมีดีเพียงไร ไม่จำเป็นต้องกล่าวขอให้ลองนึกดูแต่เพียงว่า นายมีแต่งนิราศบางเรื่องดี จนทำให้คนเข้าใจหลงไปว่าสุนทรภู่แต่ง"¹

ฉะนั้น ในเรื่องการแต่งกลอนให้มีสัมผัสในเหมือนของสุนทรภู่นั้น เป็นเรื่องที่น่าทึ่งก็มักจะเลียนแบบของสุนทรภู่เสมอ เนื่องจากการใช้สัมผัสในทำให้ส่วนวงกลอนนั้นไพเราะยิ่งขึ้น

ง) อุปนิสัยอย่างหนึ่งของสุนทรภู่ที่เด่นมาก ซึ่งปรากฏอยู่ในผลงานของสุนทรภู่ คือ ความภาคภูมิใจในตนเองว่า เป็นผู้ที่มีฝีมือในการแต่งกลอนเป็นอย่างมาก สุนทรภู่จึงไม่เคยยอมตนในเรื่องนี้เลย ดังปรากฏในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

ฉันชื่อภูเรื่องประจักษ์แจ้ง
ตามสศิริเริ่มเรื่องนิยาย

จึงสำแดงคำคิดประทีพธัญญา
ให้เฟริศพรายพริ้งเพราะเสนาะกลอน²

(โคบุตร)

อย่างหม่อมฉันอันที่ศิแลชั่ว
เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว

ถึงดับตัวแต่ก็ชื่อเขาสือฉาว
เขมรลาวลือเลื่องถึงเมืองนคร³

(เพลงยาวถวายโอวาท)

หนึ่งขอปากปากกล่าวหาหนังสือ
สุนทรอาวุลกะเจ้าจักรพาด
หนุ่มมนุษย์อุตรีตีต่างต่าง
ให้ทันเพื่อนเหมือนเราสาปในกาพย์กลอน

ให้สืบชื่อชั่วฟ้าสุธาสถาน
พระทรงสุราษฎร์เสวตเศกญชร
แล้วเอาอยู่อย่างเทียบคำทำอักษร
แต่โอนอ่อนออกชื่อจึงลือชา⁴

(นิราศพระประชุม)

จงทราบความตามจริงทุกสิ่งสิ้น
นักเลงกลอนนอนเปลากี่เศร้าใจ

อยู่นึกนินทาแก่งแห่งงูไฉน
จึงว่าไรเรื่องรางวัลเลนบางเอย⁵

(นิราศภูเขาทอง)

¹ ชนิต อยู่โพธิ์, "บันทึกเรื่องผู้แต่งนิราศพระแท่นดงรัง" ชีวิตและงานของสุนทรภู่, น. 80.

² พ. ๓ ประมวลมารค, นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เล่ม 1, หน้า 3.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาจักรีราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 377.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 325.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 165.

ฉวีลหฺวังสังวาสสวาทแสวง
ผากผีปากผากคำที่สำคัญ

พระภูแค้นแกล้งกลาวสาวสาวเอย
นักเลงกลอนนอนฝันเป็นสันดาน
จะผากผีปากจะผากรัก
ไวอาลัยให้ละหอยจงคอยฟัง

ให้แจ่มแจ้งแต่งตามเรื่องความฝัน
ชื่อว่าพันพิลาปล่ากาพยกลอน¹

(รำพันพิลาป)

อย่าถือเลยเคยเจนอนเหมือนหลนหลน
เคยเขียนอ่านอกุใจมีใครฟัง
ควยจวนจิกจากถิ่นฉวีลหฺวัง
จะรำสั่งสิ้นสุดอยุทธยา²

(รำพันพิลาป)

จะเห็นว่าสุนทรภู่มีความภาคภูมิใจในบรรดาคำกวีและในความสามารถของตนเองมาก ซึ่งต่างจากลักษณะของกวีผู้แต่งสุภาษิตสอนหญิง ซึ่งไม่ได้กล่าวถึงความสามารถของตนเองเหมือนสุนทรภู่ เป็นแต่เพียงบอกจุดประสงค์ของการแต่งว่า เพื่อสั่งสอนสตรี กวีอาจจะมั่นใจว่าตนเป็นผู้รอบรู้ในเรื่องที่เขียนจึงต้องการเผยแพร่เป็นวิทยาทาน ฉะนั้นกวีจึงไม่ใช่คนชอบล่อมตัว แต่ลักษณะการแสดงตัวของกวีนี้ต่างจากลักษณะของสุนทรภู่

นอกจากเหตุผลทั้งหมดที่ผู้เขียนได้กล่าวมาแล้วนั้น มีเหตุผลอีกประการหนึ่งซึ่งผู้เขียนไม่เชื่อว่าสุนทรภู่จะเป็นผู้แต่งสุภาษิตสอนหญิง นั่นคือ การเขียนบทขนคั้น เป็นที่น่าสังเกตอย่างยิ่งว่า ผลงานของสุนทรภู่นั้นไม่เคยมีเรื่องใดที่ขนคั้นด้วยบทบูชาพระรัตนตรัย ยกเว้นเรื่องพระไชยสุริยาเพียงเรื่องเดียวและกล่าวแต่เพียงสั้นๆ ว่า

สุะซุสะจะขอไหว
พอมแมแลครุบา

พระศรีไตรสรณา
เทวคาในราศี³
(กาพย์บพที่ 1)

แม้จะกล่าวสั้น ๆ แต่ก็ได้ใจความครบคือ พระรัตนตรัย พอมแม ครุอาจารย์และเทวคา แต่การขนคั้นในสุภาษิตสอนหญิงกล่าวความถึง 2 บท แต่ได้ใจความบูชาพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวมิได้ครบรัตนตรัย เพราะไม่ได้กล่าวถึง พระธรรมและพระสงฆ์ ดังต่อไปนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 165.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 198.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

ประนมหัตถ์นมัสการขึ้นเหนือเศียร

ต่างประทีปโกสมุประทุมเทียน
อันเป็นมิ่งโมลีสีทวีป
ก็กลางลุ่มดับไกลนัยนา
ฉันทชื้อภูผประคิมรุกคิถุนอง
ไหประเสวีรุเลิศล้ำควยคำคม

จำนงเนียรนบบาทพระศาสดา
กึ่งประทีปสองทิวทุกทิสา
สูมหาหองนิพพานสุวรรณมัย
ขอประคองคุณไสโวเหนือดม
โดยอารมณค้ำริรักษกภิปรายา¹

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นการนิทวิสัยของสุนทรภู่ เพราะหากว่าสุนทรภู่ว่าจะกล่าวขึ้นต้นด้วย การบูชาพระแล้ก็น่าจะกล่าวถึงพระรัตนตรัยได้อย่างครบถ้วนและไพเราะเพราะพริ้ง แต่สุนทรภู่ ก็ไม่นิยมขึ้นต้นด้วย การบูชาพระรัตนตรัยเสมอมา ส่วนบทขึ้นต้นในสุภาสิตสอนหญิงนั้นกลับไปคล้าย คลึงกับบทนำในเรื่องจันทโครบ ซึ่งสมเด็จพระยาภรณ์ทรงกล่าวว่าไม่ใช่ของสุนทรภู่อ่าง แน่นอน บทขึ้นต้นนั้นเขียนไว้ว่า

ประสานหัตถ์นมัสการขึ้นเหนือเศียร

ต่างประทีปทูปทองประทุมเทียน
ชาวพเจาญแดงแมลงภู
แมนนิคเพียนเปลี่ยนอถไม่หยักยง
อีกฉบับหนึ่งว่า

จำนงเนียรนบศีลพระชิววงษ์
จะชื้อภูเรื่องความตามประสงค
ทานบุญจงแจจชวยอำนวยพร²

ชาประนมสืบนิ้วขึ้นเหนือเศียร

ต่างประทีปประทุมเทียน
ทั้งคุณแก้วสามประการสะท้านภพ
ทั้งคุณเบ็ครมารคาเมตตาใจ
เชิญประชุมคุมไทยในไตรโลก
ทั้งคุณครูบุญคุณคุณคุณคุณ
อันชื้อฉันทญแดงมะแลงภู
(กลอนชาค)

ชาตั้งเพียรพิศถานถววยไป
โคสองจวบจักระวารุสว่างไสว
บารุงไทรอกุตตายไมวายปราน
อุยามมีโคกให้เป็นสุขสนุกสนาน
ชวยแตมสุารให้เสนาะสุำนวรคำ
พงเรียนรูเรียบควมไหงามชา
ทั้งสิ่งชางเขินชัคไมชัคเจน³

นอกจากนี้ยังมีอีกเรื่องหนึ่งคือ กายนคร

¹ กรมศิลปากร, สุภาสิตสุนทรภู่, หน้า 85.

² พ. ณ ประมวลมารค, ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2499), หน้า 101.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 102.

ขอยกกรณภูฏางค์ขันวางเคียร

คางประทีปโกสมประทุมเทียน
อันเป็นมิ่งโมลีสุทวิป
พระองค์ดับดับดวงในยนา
เราดูประคิษฐคิกสุนอง
ให้ประเสริฐเลิศล้ำควาคำคม

จำนงเนียรนบนาทพระศาสดา
คังประทีปสองท้าวทุกทิตา
ถึงมหานิพพานสำราญรมย
ขอประคองคุณใส่ไว้เหนือผม
โดยอารมณรินรักชัทธิปราย¹

โดยปกติแล้ว กวีมักจะนำคำเก่าของตนมาใช้ในเรื่องชิ้นหลัง ๆ ของตนเสมอ สุนทรภูก็เป็นเช่นนั้น เพราะปรากฏว่าสุนทรภูเคยใช้คำพูดหรือใจความที่เคยใช้ไปแล้ว ในผลงานเรื่องอื่น ๆ ของท่าน แต่เนื่องจากสุนทรภูไม่เคยขึ้นบทนำทั้งเล่มในสุภาสิตสอนหญิง จึงเป็นการผิดวิสัยที่จะแต่งเช่นนั้น และยังสังเกตได้ชัดว่า บทนำของสุภาสิตสอนหญิง จันทโครบและ กายนครมีถ้อยคำสำนวนที่คล้ายคลึงกันมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างสุภาสิตสอนหญิงกับ กายนครใช้คำเหมือนกันแทบจะทุกคำ เป็นการเหยียบคำกลอนและเหยียบความกันมากที่สุด จนเป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้แต่งสุภาสิตสอนหญิงน่าจะเป็นคนคนเดียวกันกับผู้แต่ง กายนคร และอาจจะรวมถึงผู้แต่งจันทโครบด้วยมากกว่าจะหมายถึงสุนทรภู

อีกประการหนึ่งที่น่าสังเกตคือ การบอกจุดประสงค์ในสุภาสิตสอนหญิง ผู้เขียนเห็นว่า กวีใช้คำสับสนดังที่กล่าวไว้ว่า

ขอเจริญเรื่องคำรับนับสอน
อันความชั่วอย่าไควมีระคาย
ผู้ใดเกิดเป็นสตรีอันมีศักดิ์
สงวนงามความระบอบให้ชอบกล
เป็นสาวแต่แรรวุสวยสะอาด
แมนแต่กรวารานรอยถอยราคา

ชาวประธาราษกรสิ้นทั้งหลาย
จะสืบสายสุริยวงศ์เป็นมงคล
บำรุงรักกายไว้ให้เป็นผล
จึงจะพนภัยพาลการนินทา
ก็หมายมาคเหมือนมณีอันมีค่า
จะพลอยพาหอมหายจากกายนาง²

ความในบทแรกกล่าวว่าต้องการจะสอน "ชาวประธาราษกรสิ้นทั้งหลาย" น่าจะหมายถึงสามัญชนซึ่งไม่แบ่งว่าเป็นหญิงหรือชาย จากนั้นกวีใช้คำว่า "จะสืบสายสุริยวงศ์เป็นมงคล" เป็นข้อชวนให้แน่ใจว่ากวีนั้นคงไม่ใช่สุนทรภู เพราะถึงแม้ว่าสุนทรภูจะเคยใช้คำ

¹ พระโสมภักษกรกิจ, ผู้จัดพิมพ์, กายนคร, พิมพ์ช่วยในงานปลงศพนางเจนจัน-อักษร (กิมจู) (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2475), หน้า 1.

² กรมศิลปากร, สุภาสิตสุนทรภู, หน้า 85.

ศัพท์ที่มีความหมายดังที่สมเด็จพระยาคำรงราชทรงยกตัวอย่างว่า "แต่พอนันทานไจากรมยมราช" ก็ตาม แต่การที่จะให้ประชากรทั้งหลายไม่ทำความชั่ว เพื่อที่จะสืบสายสุริยวงศ์นั้นเป็นเรื่องที่ไม่สอดคล้องกัน เพราะคำว่า "สายสุริยวงศ์"¹ ย่อมหมายถึงเชื้อสายของกษัตริย์และสุนทรภู์ก็เคยใช้คำนี้มาแล้วคือ

ทั้งการุณสุนทรานุคารวะ
ขอพบบุญมุสิกปาฬาละออง

ถวายพระวรวงศ์จ้านงสนอง
พระหนอสองสุริยวงศ์ทรงศักดิ์²

(เพลงยาวถวายโอวาท)

เป็นของคู่มือสุริยยศ
สืบอายุสุริยวงศ์พงศประยูร

จะปรากฏเกิดลาภไม่สามสูญ
ให้เพิ่มพูนบุญใหญ่เดโชชัย³

(สวัสดิรักษา)

เจ้าคุณแสนแสนโกฐพิโรธที่
จนพระหนอสุริยวงศ์ทรงพระนาม

แต่เดือนยี่จนย่างเข้าเดือนสาม
จากอารามแรมรางทางกันดาร⁴

(นิราศพระบาท)

ฝ่ายพระราเมศวรสุริยวงศ์
แล้วชุมนุมเสนาปรีชาความ

ให้ทัพพวกจตุรงค์กลางสนาม
แมนวามเลาก้เห็นจะเป็นรอง⁵

(เสภาพงศาวดาร)

กรุงกษัตริย์สุริยวงศ์พระทรงยศ
เรียกมานั่งข้างแทนทองประไพ

เห็นโอรสยี่นทีจะมีโทษ
แล้วถามไถ่ทุกชยากเมื่อจากวัง⁶

(พระอภัยมณี)

¹ เรื่องคำว่า สุริยวงศ์ นี้ นายสตีลย์ เสมานิลค์มีความคิดเห็นเด่นเกี่ยวกับผู้เขียนดังปรากฏในวารสารสมุทไทย: 1 (ฉบับประจำเดือนมิถุนายน, 2517), หน้า 1.

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ชีวิตและผลงานของสุนทรภู์, หน้า 369.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 361.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

⁵ พ. ณ ประมวลมารค, ประวัติคำกลอนสุนทรภู์, หน้า 498.

⁶ กรมศิลปากร, พระอภัยมณีฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 7.

คำว่า "สุริยวงศ์" ที่สุนทรภู่ใช้นั้น หมายถึงกษัตริย์ หรือผู้ที่สืบเชื้อสายกษัตริย์ทั้งสิ้น ฉะนั้นจึงไม่ควรใช้คำว่า "สืบสายสุริยวงศ์" กับสามัญชน

ส่วนการที่สมเด็จพระยาคำรงฯ ทรงกล่าวว่าสุภาภิตเรื่องนี้สุนทรภู่แต่งขึ้น ผู้เขียนสันนิษฐานว่าเมื่อพระองค์ทรงพิเคราะห์เห็นว่า สุภาภิตสอนหญิงมีลักษณะสำนวนกลอนที่เข้าข่ายลักษณะกลอนของสุนทรภู่ดังที่กล่าวมาแล้ว จึงทรงจัดเรื่องนี้ให้อยู่ในบัญชีผลงานของสุนทรภู่ด้วย แต่พระองค์ก็คงจะทรงสังเกตเห็นว่า กระทบกลอนไม่ดีที่ติดเทียมเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่ จึงทรงจัดให้เรื่องนี้เป็น เรื่องที่สุนทรภู่แต่งขึ้นในตอนตกยากต้องพ่ายเรือชายของ และคงจะขายกลอนด้วย สำนวนจึงไม่ดีเท่าไรนัก เช่นเดียวกับที่ทรงกล่าวถึงนิราศพระแท่นดงรังว่า แต่งในช่วงตกยากนี้เหมือนกัน แต่สำนวนคำดูไม่มีอกมีใจ¹ ผู้เขียนเข้าใจว่า สมเด็จพระยาคำรงฯ อาจจะทรงสนพระทัย "สุภาภิตสอนหญิง" น้อยกว่าวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่ก็เป็นได้ ทั้งนี้มีเหตุผลสองประการที่น่าจะเป็นเช่นนั้น กล่าวคือ

ประการแรก ทรงสนพระทัยเรื่อง "พระอภัยมณี" เป็นพิเศษ เพราะเป็น เรื่องที่สุนทรภู่ตั้งใจแต่งมากที่สุด และเป็น เรื่องยาวที่สุดในบรรดาผลงานของสุนทรภู่อีกด้วย พระองค์ทรงกล่าวถึงเรื่องพระอภัยมณีไว้ในประวัติสุนทรภู่ว่า

ในบรรดาหนังสือบทกลอนที่สุนทรภู่ได้แต่งไว้ ถ้าจะลองให้ผู้อ่านชี้ชื่อว่าเรื่องไหนเป็นดีกว่าเพื่อน ก็น่าจะคงยุติต่อกันโดยมากกว่าเรื่องพระอภัยมณีเป็นดีที่สุด เพราะเป็นหนึ่งในเรื่องยาวแต่งดีทั้งกลอนทั้งความคิดที่ผูกเรื่อง เรื่องอื่น เช่นเสภาตอนพายุยามถวายตัวก็ดี นิราศภูเขาทองก็ดี นิราศภูเขาพระศรีก็ดี แต่งดีอย่างเอกก็จริง แต่เป็นเรื่องสั้น ๆ จะเปรียบกับเรื่องพระอภัยมณีไม่ได้²

และยังทรงกล่าวไว้อีกใน "คำอธิบายว่าด้วยเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่" อีกหนึ่งข้อ เรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ดีกับหนังสือซึ่งผู้อื่นแต่งหลายสถาน จะว่าไม่มีหนังสือเรื่องใดที่จะเปรียบกว่าได้ ที่ว่าเช่นนั้นไม่ใช่ประสงค์จะยกย่องว่าหนังสือเรื่องพระอภัยมณีดีกว่าหนังสือของผู้อื่นทั้งหมด มุ่งหมายความว่า จะกล่าวแต่ว่าหนังสือเรื่องพระอภัยมณีเป็นหนังสือดีแปลกกว่าเรื่องอื่น ๆ เบื้องต้นแตกกลอนของสุนทรภู่ก็แปลกกับกลอนของกวีอื่น ซึ่งนับว่าดีในสมัยเดียวกัน ความคิดและโวหารของสุนทรภู่ที่แต่งเรื่องพระอภัยมณีก็แปลกกับหนังสือซึ่งผู้อื่นแต่ง และที่สุดความคิดทั้งหลายนิยมเรื่องพระอภัยมณีก็แปลกกับหนังสือ

¹ สมเด็จพระยาคำรงฯ ราชานภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 49.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

เรื่องอื่นด้วย¹

จากนั้นก็ทรงเล่าถึงพระองค์เมื่อยังทรงพระเยาว์ว่า ก็มีได้สนพระทัยเรื่องพระอภัยมณี เพราะตอนนั้นทรงศึกษาในโรงเรียนฝรั่ง ทั้งยังทรงคิดว่าสุนทรภู์แต่งอย่างโจ่ง ๆ ไม่รู้อะไรตามความจริง จนกระทั่งทรงได้ยินกระแสพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คำว่าว่าเรื่องพระอภัยมณีนั้น สุนทรภู์มิได้เอาเอาเองตามอำเภอใจ ตั้งแต่นั้นมาจึงทรงสนพระทัยเรื่องพระอภัยมากขึ้น ดังที่ทรงเล่าว่า

ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้ฟังกระแสพระราชดำริ ก็ได้เอาใจใส่ตรวจราคาสมุดเรื่องพระอภัยมณี มา แต่ก็ยังหาได้เพียงอ่านไปตลอดเรื่องไม่ มาจนในรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อหอพระสมุดฯ มีกิจการพิมพ์หนังสือมากขึ้น ข้าพเจ้านึกว่าเรื่องพระอภัยมณีเป็นหนังสือซึ่งนิยมกันมาแต่ก่อน บางทีหอพระสมุดฯ จะต้องพิมพ์สักครั้งหนึ่ง จึงได้เอาเรื่องพระอภัยมณีมาอ่านตั้งแต่ต้นจนจบ พออ่านไปก็แลเห็นความสมจริงถึงกระแสพระราชดำริของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง คือว่าเรื่องพระอภัยมณี สุนทรภู์ตั้งใจแต่งโดยประณีต ทั้งตัวเรื่องและถ้อยคำสำนวน ส่วนตัวเรื่องนั้นพยายามตรวจตราหาเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในหนังสือต่าง ๆ บาง เรื่องที่รู้โดยผู้อื่นบอกเล่าบ้าง เอามาตริตรองค์คัดเลือกประพันธ์สุจริตคดอแต่งประกอบกับความคิดของสุนทรภู์เอง²

จากนั้นยังทรงกล่าวถึงที่มาในเรื่องต่าง ๆ ใน "พระอภัยมณี" อีกมากมายซึ่งเป็นผลจากการค้นคว้าของพระองค์แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงสนพระทัยเรื่อง "พระอภัยมณี" เป็นพิเศษ

ประการที่สอง "สุภาษิตสอนหญิง" เป็นวรรณคดีเล่มเล็กมีความยาวเพียง 1 เล่ม สมุดไทยเท่านั้น ในด้านความไพเราะก็ไม่ชวนอ่านเท่าวรรณคดีประเภทนิราศที่แต่งขึ้นเพื่อความไพเราะของเสียง และความประทับใจเกิดอารมณ์สะเทือนใจเมื่อถึงบทครวญ และเนื่องจากสุภาษิตสอนหญิงเป็นวรรณคดีคำสอน ผู้อ่านจึงมุ่งที่จะศึกษาเนื้อหาสาระในเรื่องว่า สอนอย่างไรบ้าง มากกว่าจะมุ่งสนใจว่าบทกลอนนั้นไพเราะมากน้อยเพียงใด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ จะไม่ได้ทรงสนพระทัยวรรณคดีเรื่องนี้อย่างจริงจัง อาจเป็นเพราะทรงเห็นว่าเป็นเรื่องคำสั่งสอนหลักในการประพฤติปฏิบัติตนที่น่าสนใจพอสมควรและสำนวนกลอนพอจะเชื่อได้ว่าเป็นสำนวนของสุนทรภู์ จึงทรงยุดไว้เพียงนั้น

¹ กรมศิลปากร, พระอภัยมณี, คำอธิบายหน้า 49.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

อย่างไรก็ดี พ. ๗ ประมวลมารค ได้กล่าวถึงสมเด็จพระยาคำรงฯ ไว้ว่า
 จริงอยู่สมเด็จพระยาคำรงฯ คงจะมีได้ทรงสนพระทัยในเรื่องสุนทรภู์เท่าไรนัก เมื่อ
 ยังทรงมีโอกาสสืบถามข้อความต่าง ๆ จากพระยาธรรมปรีชา(บุญ) ไค มิฉะนั้นก็คงจะได้
 ตรัสถามว่าสุนทรภู์เป็นคนจริงจัง เมื่อทรงจับเขียนเรื่องของสุนทรภู์ หมกโอกาสที่จะสืบ
 ถามไต่หังจากพระยาธรรมปรีชา(บุญ) แลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบวรราชปรีกษ(เจ้าฟ้า-
 กลางผู้เป็นลูกศิษย์) ทั้งนี้เป็นที่น่าเสียดาย¹

ถ้าเป็นจริงดังที่ พ. ๗ ประมวลมารคกล่าวไว้ ก็อาจเป็นไปได้ว่าพระองค์อาจสนพระทัย
 สุภาษิตสอนหญิงน้อยกว่าเรื่องอื่น ๆ เพราะเนื้อหาระกก็เป็นเรื่องที่ทราบกันคืออยู่ทั่วไป เพราะ
 คำสอนเหล่านั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงประจำวัน และก็ได้รวบรวมนำมาสอนว่าสิ่งที่
 ควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ นับว่าเป็นเรื่องปกติวิสัย พระองค์จึงทรงพิจารณาเพียงผ่าน ๆ ส่วน
 ส่วนวนั้นไม่ไ้เพราะรุ่นเหมือนส่วนวนในนิราศ พระองค์อาจจะทรงเห็นว่า วรรณคดีเรื่องนี้
 มุ่งสอน มิใช่มุ่งให้อ่านเพื่อความไพเราะก็เป็นได้

2. แง่ความเป็นมา

ตามที่สมเด็จพระยาคำรงฯ ทรงกล่าวว่า สุนทรภู์แต่ง "สุภาษิตสอนหญิง" ใน
 ราว พ.ศ. 2380-2383 นั้น ผู้เขียนคิดว่า ไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น เพราะหากสุนทรภู์แต่งใน
 ช่วงเวลานั้น สุนทรภู์ไม่น่าจะใช้คำแทนตัวว่า "ภู" เนื่องจากปรากฏว่าหลังจากรับราชการเป็น
 ขุนสุนทรโวหารแล้ว สุนทรภู์จะใช้คำว่า "สุนทร" เป็นชื่อเรียกแทนตนเองเสมอมา² ทั้งนี้อาจ
 เป็นเพราะ สุนทรภู์มีความภาคภูมิใจในบรรดาศักดิ์ของท่านมาก มีเพียง 3 เรื่องเท่านั้นที่ใช้
 คำว่า "ภู" เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 คือ ในเรื่องโคบุตร นิราศเมืองแกลง และนิราศพระบาท
 ตามลำดับดังนี้

ฉันชื่อภู เรื่องประจักษ์แจ้ง
 ตามสติริเริ่มเรื่องนิยาย

จึงสำแดงคำคิดประจักษ์ดูวาย
 ให้เพริศพรายพริ้งเพราะเสนาะกลอน³

(โคบุตร)

¹ พ. ๗ ประมวลมารค, ประวัติคำกลอนสุนทรภู์, หน้า 433.

² พิจารณาจากผลงานเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู์

³ พ. ๗ ประมวลมารค, นิทานคำกลอนสุนทรภู์, เล่ม 1 หน้า 1.

มีทุกข์ใครในโลกที่โศกเศร้า
จะพลัดพรากจากกันไม่ทันลา

ไม่เหมือนเราภูมรินถวิลหา
ใช้แต่ตาต่างถ้อยสุนทรพจน์¹

(นิราศเมืองแกลง)

เห็นจันทน์สุกถูกเหลืองคลบกลืน
พฤษชาติของตองนามกานดาควง

แมงภูบินร่อนร้องประคองหวง
พี่ยลพวงผลจันทน์ให้หวานใจ²

(นิราศพระบาท)

ทั้ง 3 เรื่องนี้สุนทรภู่แต่งก่อนเข้ารับราชการ จึงได้ใช้คำว่า "ภู" ตัวอย่างในเรื่อง โคมุตรและนิราศเมืองแกลงนั้นชัดเจนมากในการที่กล่าวถึงชื่อของตัวท่านเอง ส่วนในนิราศพระบาทนั้นเป็นการเปรียบเทียบแต่ก็หมายถึงสุนทรภู่เช่นกัน นอกจากนี้ยังมีปรากฏในเรื่อง "รำพันพิลาป" อีกแห่งหนึ่งว่า

พระภูแต่งแกลงกล่าวสาวสาวเอ๋ย
นักเลงกลอนนอนฝันเป็นสันดาน

อย่าถือเลยเคยเจนอนเหมือนเหลนหลาน
เคยเขียนอ่านออกใจมีใครฟัง³

(รำพันพิลาป)

แม้ว่าสุนทรภู่จะเอ่ยชื่อตนว่า "ภู" ในตอนนี้ซึ่งอยู่ในสภาพของสงฆ์ก็ตาม สุนทรภู่ก็ยังคงใช้ "สุนทร" หมายถึงตัวท่านด้วยเช่นกัน ในตอนต้นที่กล่าวไว้ว่า

สุนทรทำคำประคิษฐานิมิตฝัน⁴

¹ สมเด็จพระนครินทร์ราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่ (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2506), หน้า 93.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

หลังจากแต่งเรื่องนิราศพระบาทแล้ว สุนทรภู่ก็ไม่ได้แต่งเรื่องใดอีก จนเข้ารับราชการได้เป็น ขุนสุนทรโวหาร ท่านก็ไม่ได้ใช้ชื่อ "ภู่" เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 โดยตรงอีกเลย¹ นอกเหนือจากที่กล่าวมา ฉะนั้น หากสุนทรภู่แต่งสุภาษิตสอนหญิงในช่วง พ.ศ. 2380-2383 จริง ก็ไม่น่าจะใช้คำว่า "ภู่" และนอกจากนี้ ส่วนนกกลอนในสุภาษิตสอนหญิงยังมีความนุ่มนวลและคมคายน้อยกว่าเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่อยู่มาก ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วอย่างละเอียดในเรื่องของสำนวน ดังนั้น ทางที่จะเป็นไปได้คือ สุนทรภู่อาจจะแต่งขึ้นในสมัยก่อนเข้ารับราชการ จึงใช้คำว่า "ภู่" ตามที่เคยใช้ในระยะนั้น และสำนวนกลอนก็ไม่สละสลวยนุ่มนวลเหมือนผลงานในระยะหลัง ๆ แต่ก็ยังมีเหตุผลอีกอย่างหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นว่า เป็นไปไม่ได้ กล่าวคือ ในสุภาษิตสอนหญิงกล่าวถึง ละครเจ้ากรับ ความว่า

ครั้นไต่ย็นเสียงกลองมากองหู
วันนี้มีละครใครที่ไหนมา

ยังไม่รู้เนื้อความเที่ยวถามหา
แม้รู้ว่าเจ้ากรับเต้นหรับไป²

นายชนิต อยู่โพธิ์ ได้กล่าวถึงละครเจ้ากรับไว้ว่า "เจ้ากรับซึ่งเป็นนายโรงละครนอก มีชื่อเสียงโด่งดังในรัชกาลที่ 3 ก็ว่าเป็นศิษย์รับช่วงคณะละคอนมาจากครูบุญยัง ที่กล่าวถึงนี้"³

ผู้เขียนขอกล่าวประวัติของเจ้ากรับพอสังเขป ดังนี้

เจ้ากรับเกิดเมื่อปีชวด พ.ศ. 2349 เป็นบุตรนายดิน นางกุ แรกเริ่มที่เจ้ากรับจะเป็นละคอนได้ไปฝึกหัดกับครูทองอยู่ก่อน แล้วจึงมาเป็นตัวละครอนโรงครูบุญยัง อยู่กับครูบุญยังมาจนครูบุญยังตาย เจ้ากรับจึงเป็นหัวหน้ารวบรวมตัวละครอนเล่นเป็นของเจ้ากรับเอง ซึ่ง

¹ ดูจากผลงานเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่ที่แต่งหลังจาก พ.ศ. 2359.

² กรมศิลปากร, สุภาษิตสุนทรภู่, หน้า 103.

³ ชนิต อยู่โพธิ์, คู่มือศิลปินแห่งชาติ (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2497),

คำเนียรอยตามแบบแผนละคอนนอกของครูบุญยังต่อมา จากนั้นเจ้ากรับก็หาคนมาฝึกละคอน
เพิ่มเติมจนเป็นละคอนโรงใหญ่ มีผลประโยชน์มากจนถึงกับสร้างวัดนายโรงขึ้น แล้วถวายตัว
เป็นข้าในกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อกรมหมื่น
อัปสรสุดาเทพสิ้นพระชนม์แล้ว ได้ถวายตัวเป็นข้าในพระองค์เจ้าโสมนัส พระธิดาพระองค์
เจ้าลักขณานุคุณ ต่อมาในรัชกาลที่ 4 เจ้ากรับได้เล่นละคอนถวายตัวในพระบาทสมเด็จพระ-
จอมเกล้าทอดพระเนตร และในคราวมีงานฉลองคลองผดุงกรุงเกษมเมื่อปีชวด พ.ศ. 2397
เจ้ากรับได้อาสาเล่นละคอนพร้อมกันถึง 7 โรง แต่ตัวละคอนของเจ้ากรับเป็นผู้ขายล้วน เจ้า
กรับตายเมื่อปีชวด พ.ศ. 2409 ในรัชกาลที่ 4 อายุได้ 61 ปี¹

พิจารณาจากประวัติของเจ้ากรับแล้ว จะเห็นว่าเมื่อเจ้ากรับได้เป็นนายโรงเองก็
คงจะมีชื่อเสียงโด่งดังมาก (ระยะนั้นคงเป็นสมัยรัชกาลที่ 3 ตามที่นายชนิตกล่าวไว้) จึง
สร้างวัดนายโรงได้ และน่าจะมีชื่อเสียงโด่งดังมากขึ้นอีกในคราวรับอาสาแสดงละคอนพร้อม
กัน 7 โรงในสมัยรัชกาลที่ 4 ฉะนั้น หากสุนทรภู่แต่งเรื่องสุภาวดีสอนหญิงก่อนเข้ารับราชการ
จึงเป็นไปได้เพราะขณะนั้นเจ้ากรับยังไม่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่รู้จักของชาวบ้าน และหาก
สุนทรภู่จะกล่าวถึงคณะละคอนนอกที่มีชื่อก็น่าจะเอ่ยถึง ละคอนนายบุญยังมากกว่า เพราะนาย
บุญยังเป็นที่หน้าคณะละคอนนอกที่มีชื่อเสียงมากขณะนั้น สุนทรภู่ก็ยังคงเคยไปบอกกล่าวให้กับ
คณะนายบุญยัง ดังปรากฏในนิราศสุพรรณว่า

บางระมาดมีมิตรครึ่ง	กราวงาน
บอกบทบุญยังพยาน	พยักพุนา
ประทุนประคิษฐาน	แห่นอง หอเอย
แหวนประดับกับผา	พ้อางราววัล ²

และในนิราศพระบาทซึ่งสุนทรภู่แต่งก่อนเข้ารับราชการก็กล่าวถึงนายบุญยัง ดังนี้
พอแรมค่ำหนึ่งวันนั้นท่านพระคลัง หาบุญยัง ไปฉลองศาลาลัษย์
มีละคอนผู้คนอดหมาาน กรับประสานส่งบสวส่งเสียงใส³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 207.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงไม่น่าจะเป็นไปได้ที่สุนทรภู่จะแต่งสุภาษิตสอนหญิงในสมัยก่อน
เข้ารับราชการ

ด้วยเหตุทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จึงสรุปได้ว่า สุนทรภู่ไม่ได้แต่งสุภาษิตสอนหญิง
ทั้งในขณะก่อนเข้ารับราชการและหลังจากรับราชการแล้ว

3. แง่อุปนิสัยของกวี

โดยปกติวิสัยของมนุษย์นั้น หากได้กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ตามอำเภอใจ โดยไม่มี
สิ่งใดบีบบังคับ พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นย่อมเปรียบเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นถึง
อุปนิสัยใจคอของผู้กระทำนั้นได้เป็นอย่างดี การแต่งวรรณคดีถือเป็นศิลปะอย่างหนึ่งซึ่งกวี
สามารถลึบตีความได้ตามความพอใจของตน กวีผู้แต่งสามารถสอดแทรกความรู้สึกนึกคิดของตน
ไว้ในผลงานนั้นๆได้เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเองโดยตรง
สุนทรภู่เป็นกวีท่านหนึ่งที่มีลักษณะเป็นอัตวิสัย กล่าวคือ มักจะกล่าวถึงเรื่องราวของตนเอง
ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดในเรื่องต่างๆที่ตนประสบมาในงานของท่านเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในนิราศต่างๆ เพราะการแต่งนิราศเท่ากับเป็นการระบายความในใจของท่านนั่นเอง
ฉะนั้นลักษณะนิสัยต่างๆที่ปรากฏในนิราศนั้น จึงเป็นอุปนิสัยที่แท้จริงของท่านนั่นเอง เช่น สุนทร-
ภู่เป็นคนมีนิสัยเจ้าชู้ เห็นผู้หญิงที่ไหนก็มักจะมองดูรูปสมบัติเป็นประการแรกกว่าสวยมากน้อย
เพียงใด นอกจากนี้ยังเป็นคนใจน้อย เพราะเมื่อถึงคราววาสนาตกต่ำ ก็มักคร่ำครวญในทำ-
นองน้อยอกน้อยใจในวาสนาของตน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงอุปนิสัยบาง
ประการของสุนทรภู่ เพื่อเปรียบเทียบกับอุปนิสัยของกวีผู้แต่งสุภาษิตสอนหญิง ดังนี้

ในสุภาษิตสอนหญิง มีใจความบางตอนที่เป็นการแสดงออกให้เห็นถึงอุปนิสัยของกวี
ผู้แต่งโดยตรงคือ กวีเป็นผู้มีความก้าวร้าวต่อผู้หญิงมาก และจะต้องเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับผู้หญิง
ทั่วไปจนกระทั่งสังเกตเห็นความประพฤติที่ไม่ดีงามทั้งหลายทั้งปวงของผู้หญิง และสามารถนำ
มาพูดเป็นกลอนสำหรับสอนผู้หญิง เช่น

บางนารีที่เป็นนางใจร้ายกาจ
สุ่วรากกุงรอรุ่งแรกแหกกระแฉง
ชูคาร์นบนวาคาประชด
ลุด่านาจไม่อาจชยาคกลัว

หมิ่นประมาททุ่มเถียงส่งเสียงแข็ง
ตะคอกแกล้งชมชู้ให้ฉวยกลัว
โหลสามือปยศลงหคหัว
มักมือฉวยผูกแฉวนแฉนเขียนตี

ความเป็นสุคนธ์นางสาว
 ยังมีหน้าซำปาว เหล่านารี
 ขางผายผัวใจดีมีใคร
 ดูเหมือนแม่กับลูกผูกพัน
 ขางกระไรใจคอมั่นอกไค
 จึงยอมตัวทุกตัว เมื่อยจนหัวมุด
 เหมือนเช่นเราแล้ว ไม่ตองให้ตีตบ
 จะถีบถองเสียให้ยับไลซ์กัน

ดูเหมือนเปรตเวทนนานาบัคดี
 ที่ไม่มีภักศกาใหลากู
 ฝังให้เมียเขียนคานากอดกู
 มีโคสุรบรับัสประยุทธ
 ดูเหมือนไม่มีจิตผิคนุช
 นอยมมนุษย์ที่จะเป็นโค เช่นนั้น
 คงสุรบโศเต็มให้เขมขัน
 รวงหยามันเสียให้คางอญูกกลางคณา¹

ในบทสุดท้ายของตัวอย่างที่ยกมา แสดงให้เห็นว่ากวีไม่มีความอ่อนโยนต่อสตรีเพศเลย เพราะใช้คำว่า "จะถีบถองเสียให้ยับไลซ์กัน" ส่วนตัวอย่างการกระทำของสตรีที่ยกมานี้ก็เป็นตัวอย่างที่น่าจะมีโอกาสเห็นได้ยากมาก เพราะสตรีในช่วงรัชกาลที่ 3-รัชกาลที่ 4 ยังคงยึดประเพณีไทยโบราณอยู่ เสมอว่าตนเป็นข้างต่ำหลัง ต้องคอยคลอตามสามีเสมอ และถ้าจะพูดถึงลักษณะสังคมสมัยนั้น ผู้หญิงส่วนใหญ่ยังได้รับการอบรมให้อยู่กับเหย้าเฝ้าเรือน สนใจแต่เรื่องการบ้านการเรือน² ฉะนั้นการที่ผู้หญิงจะจับสามีมามีคัมม่ออกแฉ่วนไว้แล้วเขียนตี ทั้งยังเรียกสาว ๆ ที่ยังไม่ได้แต่งงานให้มาดูนั้น ออกจะเป็นตัวอย่างที่ผิดวิสัยสตรีจะทำได้ แม้แต่ในปัจจุบันซึ่งมนุษย์เราสามารถจะกระทำการวิถดการต่าง ๆ นานาที่ไม่มีใครคาดฝันก็ตาม การจะหาตัวอย่างภรรยาที่จะกระทำต่อสามีเช่นนั้นก็คงจะยากเต็มที่

หนึ่ง ลักษณะชายอุคตคติในสมัยนั้นน่าจะต้องเป็นคนขยันขันแข็ง มีความสามารถเป็นผู้นำครอบครัวได้ การที่จะยอมเป็นเบี้ยล่างภรรยาขนาดนี้คงจะมีน้อยรายมาก โอกาสที่ภรรยาจะกระทำต่อสามี เช่นนั้นเป็นไปได้ยากเต็มที่ แม้วากวีอาจจะได้เคยเห็นตัวอย่างดังกล่าวมาแล้วก็ตาม แต่ก็คงจะไม่มากพอที่จะสมควรหยิบยกมาเป็นอุทาหรณ์ในการ สั่งสอนผู้หญิงส่วนใหญ่ซึ่งคงจะไม่ประพฤติเช่นนั้นอยู่แล้ว และถ้าจะพูดกันไปแล้ว ไม่ว่าจะยุคใดสมัยใด เรามักจะได้ยินได้ฟังอยู่เสมอว่า ผู้ชายมักเป็นฝ่ายตบตีทำร้ายภรรยามากกว่าภรรยาจะทำร้ายสามี

ทัศนะคติของกวีที่มีต่อผู้หญิงอีกประการหนึ่ง คือ กวีกล่าวอย่างมั่นใจว่า หญิงคนใด

¹กรมศิลป์การ, สุภาษิตสุนทรภู่, หน้า 122-123.

²วิลาสงศ์ พงศะบุตร, ประวัติศาสตร์ไทย (พระนคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 108.

หากถูกสามีหย่าหรือทอดทิ้งให้เป็นหม้าย หญิงนั้นจะต้องได้รับความอับอายมาก และอาจจะมีโอกาสมีสามีใหม่ได้ยาก ดังคำกล่าวของภรรยาว่า

เขาไม่เลี้ยงไลซ์ับจะอับอาย

ต้องเป็นหม้ายอยู่กับบ้านประจានตน¹

และอีกตอนหนึ่งว่า

จะถีบถองเสียให้ยับไลซ์ับกัน

ร้างหย่ามันเสียให้ค้างอยู่กลางคัน²

การที่ภรรยาเรียกว่า "ต้องเป็นหม้ายอยู่กับบ้านประจானตน" แสดงให้เห็นว่า การเป็นหม้ายนั้นเป็นสิ่งที่น่าความอับยศ น่าละอายมาสู่หญิงหม้ายนั้น ส่วนที่กล่าวว่า "ร้างหย่ามันเสียให้ค้างอยู่กลางคัน" คำว่า "ค้าง" หมายถึง เมื่อถูกหย่าให้เป็นหม้ายแล้ว ก็ยังคงค้างอยู่ในสภาพนั้นเพราะหารายอื่นมาเป็นสามีได้ยากทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ชายส่วนใหญ่ไม่นิยมแต่งงานกับหญิงที่มีสามีมาแล้ว แต่เมื่อเทียบคุณลักษณะนิสัยของสุนทรภู่ในเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงแล้ว จะเห็นว่าผิดกันโดยสิ้นเชิง เพราะความรู้สึกของสุนทรภู่ที่มีต่อภรรยาไม่ใช่ความรู้สึกที่ก้าวร้าว ทั้ง ๆ ที่ชีวิตการแต่งงานของสุนทรภู่ไม่เคยมีความสุขเลย อยู่กับใครก็ไม่ยี้ค สุนทรภู่ไม่เคยโทษว่าเป็นความประพฤติชั่วของภรรยา หากแต่เมื่อสุนทรภู่กล่าวถึงภรณยานั้น กลับเต็มไปด้วยคำไว้วางใจ วอน เอาอกเอาใจและตัดพ้อต่อว่าในบางครั้ง ดังปรากฏอยู่บ่อย ๆ เช่น กล่าวถึงนางจันภรรยาคนแรกและคนที่สุนทรภู่เอยถึงมากที่สุด นางจันเป็นผู้หญิงในวังซึ่งสุนทรภู่ไปลอบรัก จึงถูกกริ้วถึงกับต้องจำคุกแต่ก็ได้อยู่กันเป็นสามีภรณยานั้นในเวลาต่อมา³ แต่สุนทรภู่เป็นคนอาภัพในเรื่องชีวิตคู่ นับว่าโกรธกับแม่จัน สุนทรภู่จึงควรวาดถึงแม่จันเมื่อคราวตามเสด็จพระองค์ปฐมวงศ์ไปนมัสการพระพุทธบาทและได้แตงนिरาศพระบาท ความว่า

โอ้อาลัยใจหาย ไม่วายทวง

ตั้งศรสักขีกร้าวระกำทรวง

เสียกายดวงจันทร์พวงงาม

เจ้าคุณแค้นแสนโกรธพิโรธ

แต่เตือนยี่จะย่างเขาเตือนสาม

จนพระหนอสุริยวงศ์ทรงพระนาม

จากอารามแรมรางทางกั้นการ

¹ กรมศิลป์ากร, สุภานิตสุนทรภู่, หน้า 93.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

³ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 9.

ด้วยเรือมรอมมุฎีกาเป็นข้าบาท
ตามเสด็จไทยแดนแสนกัณการ

จำนึราศร้างนุสสุตสงสาร
นมัสการรอยพระบาทพระศาสดา¹

ในนิราศพระบาทนี้ แสดงให้เห็นนิสัยอย่างหนึ่งของสุนทรภู่คือ เป็นคนรักภรรยามาก เมื่อรู้ว่าภรรยาโกรธก็เขียนกลอนคร่ำครวญถึงด้วยความผูกพัน ด้วยความรักและอาลัย ไม่อยากจะจากนางมาไกลเช่นนั้น จะเห็นได้ว่ามีอีกหลายตอนที่สุนทรภู่วรรณถึงนางจัน ทั้งถ้อยคำสำนวนที่ใช้ก็แสดงความอาลัยอาวรณ์ ออกค่อนงอนง้อให้แม่จันเห็นใจทั้งสิ้น เช่น

เห็นจันทน์สุกถูกเหลืองคลบกลิ่น
พฤษพาพองทองนามกานดาควง
แมงภูเขยเหมือนพีเคยประคองซิด
เห็นรักรวงผลิดลัดสลักใบ
พีเวียนเตือนเหมือนอย่างน้ำค้างขอย
โอตนรักถามาตองกับสองเรา

แมงภูบินรอนรวงประคองหวง
พฤษพวงผลจันทน์ให้หวนใจ
นิงพินจันกานาน้ำตาไหล
เหมือนรักใจชวัญเมืองที่เคื่องเรา
ให้แหมช้อยขึ้นขอชนกูกูเกา
จิงใจเจ้าโกรธไปไม่ไคนาน²

อีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

เฝ้าแหงนดูดวงแขชะแ่งพักตร์
ดูดวงเคือนเหมือนช่อหรือพะเอิญ

เห็นจันทร์ชักรรอนเวหาเห็น
ระกำเกินที่จะเก็บประกอบกลอน³

และอีกตอนหนึ่งว่า

ระกำป่ากาหลุงกะลึงจับ
เห็นไม่จันทน์เพียงพุ่มอารมณ์เพื่อน
โอรนามุไมหรือมาตองกับน่องพี
เจ้าอยู่เรือนหรือเชื่อนมาอยู่ไพร

ระกำกับเรวระกำก็จำเหมือน
เหมือนจันทน์เตือนใจตัวให้ตรอมใจ
ขณะนั้นกานาน้ำตาไหล
เหมือนเตือนใจให้พี่ทุกขทุกอย่างเคิน⁴

อ่านสำนวนสุนทรภู่วรรณถึงนางจันแล้ว เปรียบเทียบกับผู้แต่งสุภาวิศสอนหญิง เห็นจะเป็นไปไม่ได้ว่าจะเป็นคนเดียวกัน เพราะสุนทรภู่นั้นอ่อนหวานและอ่อนโยนนักเมื่อกล่าวถึงภรรยา ทั้งนี้อาจจะเพราะสุนทรภูู่คิดว่าชีวิตที่เป็นคนชู้เหมายก็ตาม แต่ต้องยอมรับว่าสุนทร-

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

ภูมิจึงอารมณ์ละเมียดละไมต่อภรรยาไม่เพียงแต่นางจันทน์เท่านั้น เมื่อกล่าวถึงภรรยาอื่นนอกเหนือจากนางจันทน์ สุนทรภู่ก็ไม่เคยกล่าวคำหยับคายต่อนางเหล่านั้น ซึ่งต่างจากผู้แต่งสุภาษิตสอนหญิงที่กล่าวว่า "จะถีบถองเสียให้ยับไล้ซับกัน"

นอกจากนี้ สุนทรภู่มิมีนิสัยอ่อนโยนอีกอย่างหนึ่งคือ นางจันทน์เป็นหญิงซึ่งหึงมาก สุนทรภู่นิสัยข้อนี้ตั้งแต่วัยยังไม่ได้เป็นสามีภรรยา แต่ด้วยความที่สุนทรภู่อ่อนน้อมกับนางจันทน์มาก จึงมิได้คิดที่จะเลิกร้างจากนางจันทน์ไป ทั้งที่สุนทรภู่อุปการะนางจันทน์ และสังคมสมัยนั้นเปิดโอกาสให้ผู้ชายมีคู่ได้ง่ายกว่าผู้หญิง สุนทรภู่อาจจะเลิกติดต่อกับนางจันทน์แล้ว ไปมีภรรยาใหม่ก็ทำได้ง่าย แต่สุนทรภู่มิทำเช่นนั้น สิ่งที่สุนทรภู่อำนาจคือ สวดมนต์ภาวนาว่าชาติหน้าขอให้พบกับนางผู้เป็นที่รักอีก แต่ขออย่าให้มีนิสัยซึ่ง คังนี้คือ

ถึงชาตินี้มีใครสมอารมณ์คิด
ขอใหน่องครองสัจชงปฏิบัติ
พอควรคู่รักประจักษ์จิต
ถึงคางแคนแสนไกลไพรพูนม
อย่ารู้จักพลิกทังหยุกชวน
ไห้แย้มยิ้มพร้อมพรอมนอมวิญญา

คู่ของคือศรัทธาจะหักหาญ
ไค้พบพานกายหนาเหมือนอารมณ์
ไค้ชื่นชิตหมนองประคองสม
ไค้ลอลยลุมลงมาแอบแนบอรุรา
แขนแต่ลวนรอยเล็บเจ็บหนักหนา
แล้วก็อย่าชิ่งตะบึงตะบอน¹

(นิราศเมืองแกลง)

สตรีหึงหนึ่งแพศยาหญิง
สัญชาติชายทรชนที่คนใด
ถารักใครขอใค้คนนั้นควย
อญรมีโรคาในสารพวงค

หึงสองสิ่งอยู่ไค้ชิตพิศมัย
ไค้หสิกลไกลรอยโยชนอยารวมทาง
บุญจงช่วยปฏิบัติอย่าชักชววง
หึงรูปรางขอใค้ราวกับองคินทร์²

(นิราศพระบาท)

ในนิราศเมืองแกลงที่กล่าวถึงความหึงของนางจันทน์ แสดงว่านางจันทน์จะเป็นคนปากว่ามือถึงทั้งหยุกทั้งชวน แต่คงไม่ถึงกับจับสามีไปโยงไว้กับเสาแล้วเสียนให้สาวๆเป็นเน่ สุนทรภู่อังทนได้แม้จะไม่ชอบ แต่ก็มิได้คบตีทำร้ายนาง ได้แต่อธิษฐานขออย่าใค้นางมีนิสัยเช่นนี้อีก

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 143.

ในเรื่องการหย่าร้างก็เช่นกัน ผู้แต่งสุภาษิตสอนหญิงกล่าวว่า "หย่าร้างมันเสียให้ค่างอยู่กลางคั่น" แสดงว่าผู้แต่งเชื่อว่าถ้าคนหย่าร้างกับภรรยา ภรรยาของตนจะต้องตกอยู่ในฐานะเป็นหม้ายอยู่อย่างนั้น กลายเป็นคนค่าง คือหาผู้ชายมาแต่งงานควยยากนัก หรืออาจจะไม่มีใครแต่งงานควยอีกเลยก็ได้ น้ำเสียงของกลอนวรรคนี้เป็นกรกล่าวสมน้ำหน้า รังเกียจเหยียดหยามและแสดงถึงความมีอำนาจเหนือฝ่ายหญิงในลักษณะที่ว่า ถ้าผู้แต่งทิ้งขว้างนางเมื่อใด นางนั้นจะตกที่นั่งลำบาก

แต่สำหรับชีวิตของสุนทรภู่ นั้น การหย่าร้างเป็นเรื่องสะเทือนใจอย่างยิ่งของสุนทรภู่ เพราะนางจันทร์รายาสตรีที่รักของสุนทรภู่นั้นความเป็นคนขี้นางของสามีไม่ไหว ในที่สุดจึงหย่าร้างกัน นางจันทร์ไปแต่งงานมีสามีใหม่ ถ้าสุนทรภู่แต่งสุภาษิตสอนหญิง เห็นจะกล่าวออกมาไม่ได้ว่า "หย่าร้างมันเสียให้ค่างอยู่กลางคั่น" คนที่ค่างคือสุนทรภู่มากกว่า แม้สุนทรภู่จะมีภรรยาใหม่อีกหลายคนก็ตาม แต่เมื่อสูญเสียนางจันทร์ไปจากตัวแล้ว สุนทรภู่ก็ครวญถึงนางอีกในทำนองตัดพ้อต่อว่าไว้มากมายสมกับความรู้สึกทั้งรักทั้งแค้น ดังปรากฏในนิราศหลายแห่ง ดังนี้:

สาวเอ๋ยเคยอ่อนนุ่ม
ออมสุนิทธิคติกลิ่นหอม
ไกลห่างวางอกตรอม
เลยอนุชนครองไว้
ยลยานบานบุคึ่ง
ชุกคึกเคยชมจันทร์
ยามยากหากบั่นกัน
มีคู่ชูชนหนา

อุมสนอม
กลมมให้
อมตุริก ระลึกเอ๋ย
ใครหวานาสรวล
ดีชู้
แจ่มฟ้า
กินชีก ฉลิกแธ
นุชปลื้มลิ้มเคิม¹

(นิราศสุพรรณ)

เห็นตนรักหักโค่นคนสนัด
เหมือนตัดรักตัดสวาทขาดอาลัย

เป็นรอยตัดรักขาดให้ทวาคไหว
ควยเห็นใจเจ้าเสียแลวนะแกวตา²

(นิราศพระปฐม)

¹ สมเด็จพระมหาคณาจารย์ราชานุกาถ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 71.

² รื่องเดียวกัน, หน้า 205.

³ รื่องเดียวกัน, หน้า 314.

พระจันทร์จรจําบุญข้างบูรพทิศ
โองกระตายหมวยจันทร์ลงชันฟ้า
มนุษย์หรือถือคือว่ามีศักดิ์
ไม่เหมือนเดือนเหมือนกระตายเสียคายนอง

แม่นเคียวนี้มีหญิงไม่ทิ้งผ้า
โอ้อาลัยใจอย่างนางแมงคา

กระต่ายตึกแต้มสว่างกลางเวหา
เทวดายังช่วยรับประคับประคอง
มิรับรักเรีตรางไห้หมางหมอง
จึงซัดของซัดขวางทุกอย่างไป¹

(นิราศพระประธม)

ถึงรูปชั่วฉันทันจะรักให้หนักหนา
ดูแต่หนาในมนุษย์เห็นสุดแล²

(นิราศเมืองเพชร)

และอีกตอนหนึ่งในนิราศพระประธม สุนทรภู่แสดงความเจ็บแค้นนางจันทมา ถึงกับ

กล่าวต่อหน้าพระประธมว่า
อนึ่งหญิงทั้งสี่ขยเราตัดขาด
ข้างนอกนวลสวนข้างในใจสุคา
ถึงรูปชั่วตัวคาร์กะกายาก
ถึงปากแหว่งแฉ่งซอกไม่ทอดทิ้ง
จนแกกกงกเงินเคินไมรอก
อันหญิงถึงหญิงคางหญิงอย่างนั้น
ขอคุณพระประหมหาอันสงส
เสนหุโหนโหนคนนักรณา
หนงนองหญิงมิงมิตรพิศวาส
ขอคุณพระอันสงสช่วยสงไป

ถึงเนื่อน้ำกรรมชาติไม่ปรารถนา
เหมือนปลาร้ารายกาจออกจากจริง
รูรักปากรักหนาประสาหญิง
จะรักก็ยังอยู่รักให้หนักครัน
จะสู้ออกแหว่ตาจนอาสัญ
ไม่ผูกพันพิศวาสให้คลาดคลา
ซึ่งเราทรงศักรวชพระศาสนา
เหมือนในอารมณ์รักประจักษ์ใจ
ซึ่งสิ้นชาติชนมภพสุขสมัย
ถึงทองไตรรงค์สถานพิมานแมน³

สรุปได้ว่า เมื่อสุนทรภู่หย่าขาดกับนางจัน ผู้ที่โศกเศร้าเป็นทุกข์ คือ สุนทรภู่ มิใช่นางจัน
ในเรื่องที่เกี่ยวกับ สุรา ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าพิจารณาในสุภาณิตสนทญิงมีว่า

คิดถึงตัวหาผ้าวันหายาก
คนสูบฉีนกินสุราพาจัญไร
มักเบียดเบียนบ่ทาประคาเสีย
ไม่ทํามหากินจนสิ้นตน

มันชั่วมากนระอนงค์อย่าหลงไหล
แมนหญิงใครรวมทองจะตองจน
เหมือนเลี้ยงเตี้ยอัปรีดยไม่มีผล
แล้วชุกชนตีชิงเตี้ยววังราว⁴

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 320.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 347.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 325.

⁴ กรมศิลป์ากร, สุภาณิตสนทญิง, หน้า 90.

คำสอนนี้เป็นคำสอนที่ถูกต้อง ไม่ว่าจะยุคใดสมัยใดหรือใครจะเป็นคนสอนก็ตาม แต่ที่นักคิดที่ตรงที่กวีผู้แต่ง เปรียบเทียบคนสูบฝิ่นกินเหล้าว่า เหมือนตัว "เหี้ย" ซึ่งเป็นสัตว์ที่คำซำ และคนไทยถือกันว่าเป็นตัวอัปมงคล ทั้งยังใช้เป็นคำคำที่หยาบคายมากคำหนึ่งที่เดียว ดังนั้นน่าจะกล่าวได้ว่าผู้แต่งต้องเป็นคนที่ไม่สูบฝิ่นกินเหล้าอย่างแน่นอน ส่วนสุนทรภู่เป็นคนที่คิดเหล้าขนาดหนักและเคยกล่าวถึงเหล้าไว้ว่า

ถึงโรงเหล้าเตาถ่านควันโขมง
โอบาปกรรมนำนรกเจียวอกเรา
ทำบุญบวชกรวดน้ำขอสำเร็จ
ถึงสุราพารอกไม่วออุบาย
ไมเมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก
ถึงเมาเหล้าเราสายก็หายไป

มีคืนโพงผูกสายไว้ปลูสายเสา
ใหม้วเมาเหมือนหนึ่งบาเป็นน่ายาย
สรุรเพชฌุโพธิญาณประมาณหมาย
ไมไกลกรายแกล้งเมิ่นก็เกินไป
สุกจะหักห้ามจิตคิดโงง
แต่เมาใจนี้ประจำทุกคำคืน¹

(นิราศภูเขาทอง)

สุนทรภู่แต่งนิราศภูเขาทองขณะยังบรรพชิตอยู่ จึงคงดื่มเหล้าได้ทั้งยังเห็นโทษของการกินสุราว่า ดื่มเข้าไปแล้วก็เหมือนอย่างคนบ้า แต่ในวรรคสองของกลอนบทที่ 2 ที่ยกมานั้น สุนทรภู่ว่า "ไมไกลกรายแกล้งเมิ่นก็เกินไป" แสดงว่าสุนทรภู่พูดอย่างคนกินเหล้า แม้ว่าจะเล็กดื่มได้ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่แตะต้องอีกเลยเด็ดขาด ทั้งยังกล่าวในทำนองว่า การเมาเหล้าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ อากการไม่หนักเท่ากับเมารัก ยิ่งกว่านั้น หากสุนทรภู่จะแต่งสอนมิให้ดื่มสุราหรือสูบฝิ่นก็ตาม ผู้เขียนเชื่อว่า สุนทรภู่จะไม่ใช้คำว่า "เหี้ย" มาประณามแน่ เพราะเป็นการประณามตัวเองโดยตรง

สรุป

จากเหตุผลต่าง ๆ ทั้งที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้เขียนใคร่จะเสนอความเห็นที่ สุนทรภู่อาจไม่ใช่ผู้แต่งสุภาษิตสอนหญิง ส่วนผู้ที่แต่งนั้นน่าจะเป็นกวีอื่นที่ชื่อ "ภู" เหมือนกันดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่ามีกวีชื่อ "ภู" นอกเหนือจากสุนทรภู่ คือ

1. นายภู ซึ่งแต่งนิทานคำกลอนเรื่องพระสมุทรร ทั้งปรากฏชื่อในคำกลอนดังนี้

¹ สมเด็จพระปราชญ์วชิราวุฒาจารย์, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 156.

ข้าพเจ้าขอขมาพระรัตน
แม่ผู้ใดโคสคืบคำสุนทร

ไม่แจจจิตถ้อยคำในอักษร
ชวยเออนกลอนแถลงกลาวในราวความ¹

2. นายภูซ่งแตงนิทานคำกลอนเรื่องกายนกร เอยชื่อผู้แตงว่า
นายภูยูนาวาเทียวค้าขาย
จึงคิดความตามใจในกาย

เห็นร่างกายไม่เที่ยงจริงทุกสิ่งศรี
เอากายนี้ผูกเป็นนิทานไป²

3. นายภู กวีเขลยศักดิ์ ซึ่งบอกสักรวาวงหม่อมเจ้าจำเริญ³

ข้าพเจ้าเล่าก็คือชื่อนายภู
แถมมิชานายภูครูสุนทร

ซึ่งแตงนิทานคำกลอนเรื่องนกรกระจาบ กล่าวดังชื่อผู้แตงว่า
พึงริฐเริ่มทำคำอักษร
นามกรนั้นไปพองเขาสองนาม⁴

ดังนั้น ผู้แตงสุภาษิตสอนหญิง อาจเป็นนายภู คนใดคนหนึ่งที่เคยนามมานี้ แต่เนื่อง
จากหลักฐานเกี่ยวกับประวัตินายภูทั้ง 4 ท่านที่กล่าวมานี้ ผู้เขียนยังค้นไม่พบ ฉะนั้นจึงไม่อาจ
ยืนยันได้ว่า น่าจะเป็น "ภู" ท่านใด

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาจักรีราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 52.

² พระโสภณอักษรกิจ, ผู้จัดพิมพ์, กายนกร, หน้า 1.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาจักรีราชานุภาพ, ประชุมบทสักรวาท (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2461), คำนำหน้า ค.

⁴ สติชัย เสมานิล, "นายภูกวีคนใหม่" วารสารสมุทไทย 1 (มิถุนายน, 2517): 1.